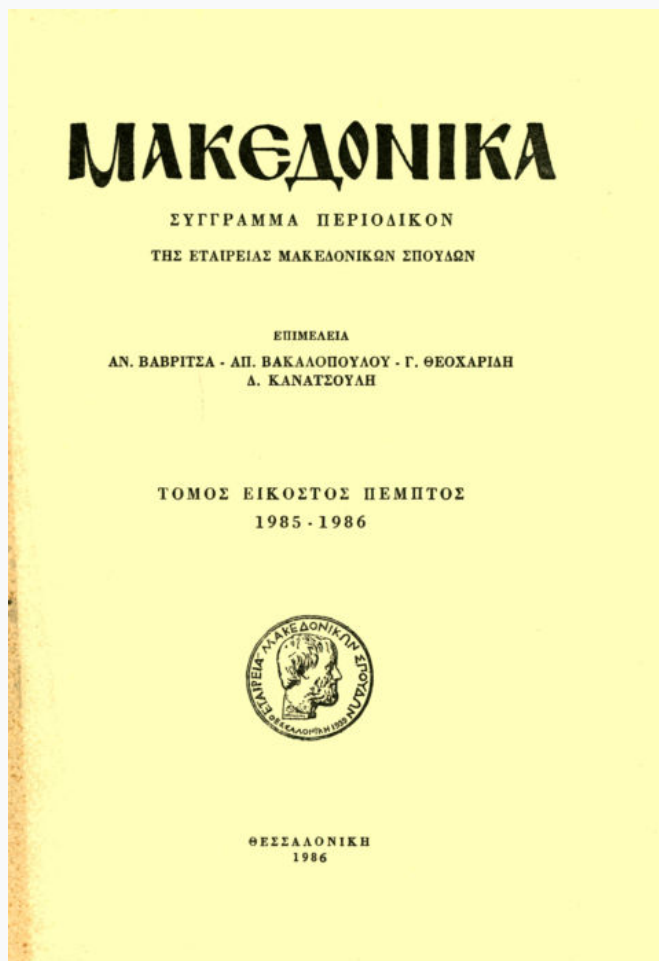

Μακεδονικά

Τόμ. 25, Αρ. 1 (1986)

Ένας νέος μακεδονικός τάφος στη Θεσσαλονίκη

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

doi: [10.12681/makedonika.225](https://doi.org/10.12681/makedonika.225)

Copyright © 2014, Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη Μ. (1986). Ένας νέος μακεδονικός τάφος στη Θεσσαλονίκη. *Μακεδονικά*, 25(1), 117-142.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.225>

ΕΝΑΣ ΝΕΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ *

Το Νοέμβριο του 1983 ένας νέος μακεδονικός τάφος προστέθηκε απάντα στα μέχρι τότε γνωστά παρόμοια μνημεία της Θεσσαλονίκης¹. Αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια εκσκαφής θεμελίων στην οδό Δεινοκράτους 8 της περιοχής Χαριλάου, όταν το μηχάνημα εκσκαφής ξήλωσε δύο από τους θολίτες της υπόγειας καμάρας του, τραυματίζοντας ανεπανόρθωτα ένα μεγάλο μέρος της οροφής και το δυτικό άκρο του αετώματος² (πίν. 1).

Η σωστική ανασκαφή που ακολούθησε έφερε στο φως ένα μονοθάλαμο κτίσμα με απέρριτη πρόσοψη αλλά τελείως ιδιόμορφη καμάρα, κατασκευασμένη εξολοκλήρου από υλικό σε δεύτερη χρήση. Επιπλέον, αν και συλημένος ήδη από την αρχαιότητα—όπως άλλωστε και η συντριπτική πλειοψηφία των μακεδονικών τάφων—διέσωσε ένα σημαντικό αριθμό κτερισμάτων και ορισμένα ακόμη στοιχεία βοηθητικά για τη χρονολόγηση και ενδεικτικά για τα ταφικά έθιμα της εποχής.

Ο χαμηλός τύμβος που, σύμφωνα με πληροφορίες των περιοίκων, σκέπαζε το μνημείο, είχε ισοπεδωθεί από το μηχάνημα πριν αποκαλύψει το μυστικό του και ο μεγαλύτερος όγκος των χωμάτων είχε ήδη απομακρυνθεί, όταν ειδοποιήθηκε η Υπηρεσία μας· έτσι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο για

* Για χρήσιμες πληροφορίες και υποδείξεις οφείλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές κ. Δημ. Παντερμαλή και κ. Στ. Δρούγου. Ευχαριστώ επίσης θερμά τον Dr. J. Musgrave, καθηγητή ανατομίας στο Πανεπιστήμιο του Bristol για την πρόθυμη εξέταση του ανθρωπολογικού υλικού και τη σύνταξη της σχετικής έκθεσης, καθώς και τον έφορο αρχαιοτήτων κ. Γ. Τουράτσογλου για την εξέταση του μοναδικού νομίσματος του τάφου. Το αξονομετρικό σχέδιο και οι τομές του τάφου έγιναν από τον αρχιτέκτονα της ΙΣΤ' Εφορείας Γ. Γιαννάκη, η κάτοψη από τη σχεδιάστρια Μ. Βουλαλά, ενώ οι εργαστηριακές εξετάσεις των διαφόρων δειγμάτων από τις χημικούς Μ. Κεσίσογλου και Ε. Μήρτσου.

1. Για τα γενικά χαρακτηριστικά των μακεδονικών τάφων βλ. Δημ. Παντερμαλής, Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, «Μακεδονικά» 12 (1972) 147 κ.ε., όπου και επιχειρείται η τυπολογική κατάταξη των μέχρι τότε γνωστών μνημείων. Βλ. επίσης Β. Gossel, Makedonische Kammergräber, Berlin 1980, όπου αναλύονται τα επιμέρους στοιχεία των τάφων και συγκεντρώνεται όλη η παλιότερη σχετική βιβλιογραφία.

2. Μετά την αφαίρεση των θολιτών, ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου κ. Ι. Αθανασάκης έσπευσε να ειδοποιήσει την Υπηρεσία μας κι έτσι αποφεύχθηκε η ολοκληρωτική καταστροφή του μνημείου. Ο τάφος διατηρείται· σήμερα στο ημιώπεδο της οικοδομής που διαμορφώθηκε ανάλογα και θα είναι σύντομα επισκέψιμος.

τη σύσταση και το μέγεθός του. Όπως όμως διαπιστώθηκε στην πορεία της ανασκαφής, ο τάφος κατασκευάστηκε μέχρι το ύψος που αρχίζει η καμάρα μέσα στο σκάμμα που λαξεύτηκε στο μαλακό βράχο της περιοχής¹, ο οποίος στο σημείο εκείνο σχηματίζει ένα φυσικό ύψωμα, και στη συνέχεια καλύφθηκε με χώμα.

Η κάθοδος στον τάφο επιτυγχάνονταν με επίσης λαξευμένη στο βράχο κλίμακα, μήκους (σε κάτοψη) 4,20 μ., πλάτους περίπου 1,60 μ. και ύψους 2,50 μ. Ο τρόπος αυτός πρόσβασης, αρκετά ασυνήθιστος για τους μακεδονικούς τάφους², που υιοθετήθηκε εξαιτίας ακριβώς της διαμόρφωσης του εδάφους, συναντάται πολύ συχνότερα στους λαξευτούς καμαρωτούς τάφους³.

Οι βαθμίδες που αποτελούσαν την κλίμακα έχουν δυστυχώς φθαρεί από το μηχανήμα σε μεγάλο βαθμό· σε καλύτερη κατάσταση διατηρούνται οι τρεις ψηλότερες, οι οποίες και δίνουν ένα πιθανό πλάτος γύρω στα 0,50 μ. και ύψος που κυμαίνεται από 0,08-0,12 μ.

Η κλίμακα στο επίπεδο έδρασης καταλήγει σ' ένα τραπεζιόσχημο ανοικτό χώρο (μήκους περίπου 1,50 μ.-1,80 μ.) που σχηματίζει ένα είδος μικρής «αυλής» μπροστά στην είσοδο του τάφου⁴ (σχ. 1).

Στο «πλατύσκαλο» που σχηματίζεται στην κορυφή της κλίμακας, αποκαλύφθηκε ένα λιθόκτιστο περιτείχισμα σχήματος Γ με ίζη κονιάματος στην εξωτερική πλευρά. Η πρόχειρη αυτή κατασκευή (με διαστάσεις 2,20 μ. × 0,50 μ. και σωζόμενο ύψος γύρω στα 0,30 μ.) πλαισίωνε ένα στρώμα τέφρας πάχους περίπου 0,035 μ⁵.

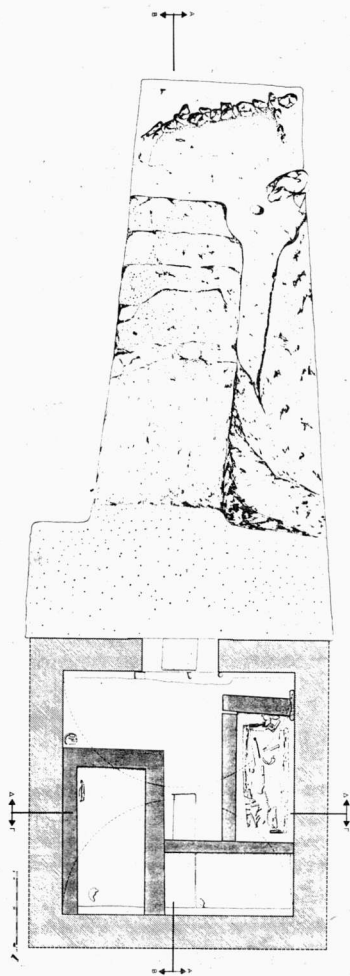
1. Παρόμοιος τρόπος κατασκευής διαπιστώθηκε στον ένα από τους τάφους των Λευκαδίων («Kinch»). Βλ. Αϊκ. Ρωμιοπούλου-Ιω. Τουράτσογλου, Ο μακεδονικός τάφος της Νιάουστας, ΑΕ 1971, 160.

2. Βεβαιωμένη ύπαρξη κλίμακας με δέκα βαθμίδες, πλάτους περίπου 2 μ. «cut in the stereo» αναφέρεται στην περίπτωση του θαλαμωτού τάφου της Ολύνθου, βλ. D. M. Robinson, Olynthus XI (1942) 117-8, πίν. 53, 58. Σε άλλες περιπτώσεις αναφέρονται απλά κεκλιμένα επίπεδα, πρβλ. Φ. Μ. Πέτσας, Ο τάφος των Λευκαδίων, Αθήναι 1966, 21 κ.ε., ή λαξευμένοι «δρόμοι», βλ. ενδεικτικά Ρωμιοπούλου-Τουράτσογλου, ό.π., 148-9, και Χ. Κουκούλη-W. Hoerfner, ΑΔ 28 (1973), Χρονικά, 456 (τάφος Σ.Σ. Αγγίστης).

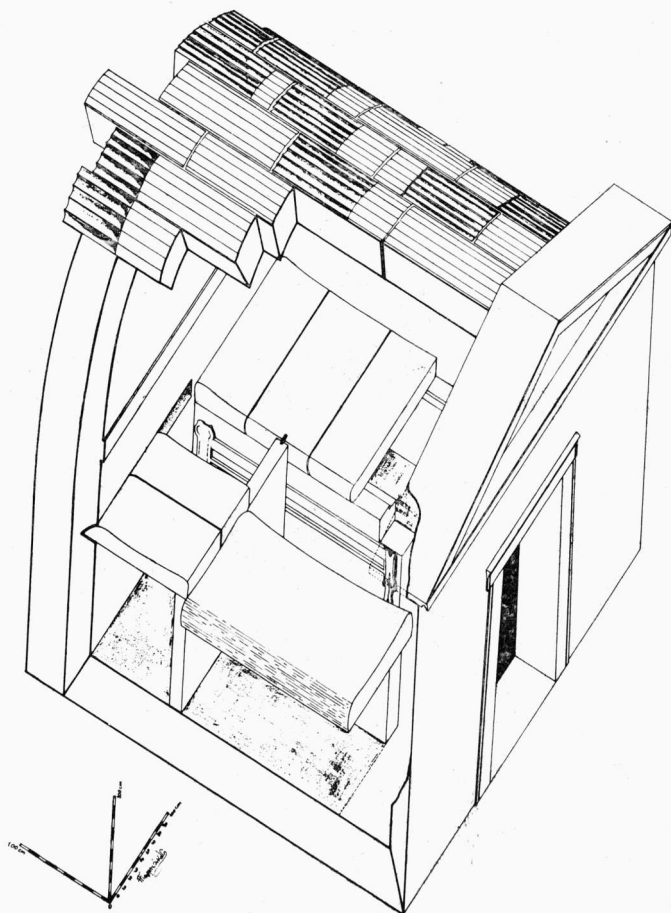
3. Βλ. ενδεικτικά Στ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας, Αθήναι 1980, 108, όπου και σχετικά παραδείγματα.

4. Παραπλήσια διαμόρφωση, αλλά πολύ περισσότερο επιμελημένη, μπορεί να θεωρηθεί η μεγάλη «αυλή» του τάφου της Αγ. Παρασκευής, βλ. Κ. Σισμανίδης, Νέος μακεδονικός τάφος στην Αγ. Παρασκευή Θεσσαλονίκης, ΑΑΑ 15 (1982) 278 κ.ε.

5. Για ανάλογες, πλινθόκτιστες, κατασκευές—χώρους πυράς, βλ. Χ. Ι. Μακαρόνας, «Μακεδονικά» 2 (1941-52) 600 (τάφος Μαιευτηρίου) και 636 (τάφος Λύσωνος και Καλλικλέους). Πρβλ. επίσης Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα-Οι βασιλικοί τάφοι, Αθήνα

Σχέδ. 1. Η κάτοψη του τάφου και η λαξευμένη κλίμακα.

Σχέδ. 2. Αξονομετρικό σχέδιο του τάφου.

1984, 220, για τη σωρό των πλίνθων επάνω από την καμάρα του τάφου II («του Φιλίππου»), που «πιθανότατα αποτελούσαν μια τετράπλευρη κατασκευή επάνω στην οποία τοποθετήθηκε η καύσιμη ύλη».

Το μνημείο, που βλέπει προς ΝΔ, είναι κατασκευασμένο εξολοκλήρου από πωρόλιθο επιχρισμένο, όπως συνήθως, με δύο στρώσεις ασβεστοκονιάματος¹. Η απλή αρχιτεκτονικά πρόσοψη έχει πλάτος 4,10 μ., ύψος 3,90 μ. και επιστέφεται από ελεύθερο αέτωμα που κρύβει ενμέρει την καμάρα². Αυτή αποτελείται από 15 σειρές θολιτών που δείχνουν κάποια προσπάθεια ισοδόμης τοποθέτησης³ (πίν. 1, σχ. 2).

Όλοι οι θολίτες είναι σπόνδυλοι ή τμήματα σπονδύλων δωρικών κιόνων (με μήκος μέχρι 1,20 μ. και ακτίνα περίπου 0,25 μ.), που έχουν λαξευτεί για να αποκτήσουν την απαραίτητη τραπεζιόσχημη διατομή⁴. Ορισμένοι από αυτούς είναι ραβδωμένοι κανονικά με 18, όπως υπολογίστηκε, αυλακώσεις στην πρώτη τους μορφή. Από τους υπόλοιπους άλλοι παρουσιάζουν σ' όλο τους το μήκος τη συνηθισμένη στα μετακλασικά χρόνια απλή πολυεδρική διαμόρφωση κι άλλοι συνδυάζουν και τους δύο τύπους λάξευσης⁵. Και εδώ, παρ' όλη την αναπόφευκτη φθορά, είναι φανερή η προσπάθεια απόδοσης της υφής του μαρμάρου με το κονίαμα που επιδέξει καλύπτει την αδρή επιφάνεια του πωρόλιθου (πίν. 1, σχ. 2).

Το θυραίο άνοιγμα, στο μέσο περίπου της πρόσοψης, ήταν φραγμένο με τρεις ογκώδεις πώρινους γωνιόλιθους, ετάλληλα τοποθετημένους, κατά το συνηθισμένο στους μακεδονικούς τάφους τρόπο. Έχει ύψος 1,95 μ. και το πλάτος του είναι 1,08 μ. στη βάση και 0,98 μ. επάνω. Η αρχιτεκτονική διαμόρφωση του περιθύρου στο γνωστό σχήμα Π δηλώνεται ανάγλυφσ με το ίδιο το κονίαμα⁶ (σχ. 2).

1. Για τα κονιάματα γενικά βλ. Α. Κ. Ορλάνδος, *Υλικά Δομής*, 2, Αθήναι 1958, 46 κ.ε. Επίσης Gossel, ό.π., 38 κ.ε.

2. Το ύψος του τοίχου είναι 3 μ. μέχρι το οριζόντιο γείσο, που φθάνει σε μήκος τα 4,20 μ. και εξέχει σε σχέση με το τύμπανο του αετώματος 0,145 μ. Το ύψος του τυμπάνου είναι 0,60 μ. και το μήκος του 3,40 μ.

3. Τον ίδιο αριθμό σειρών έχει η καμάρα του τάφου στη Σταυρούπολη Ξάνθης, βλ. Χ.Ι. Μακρόνας, ΠΑΕ 1953. 137, καθώς και του θαλάμου του τάφου των Λευκαδίων, βλ. Πέτσας, ό.π., 31, εικ. 7.

4. Η ύπαρξη στην επίχωση αρκετής λατύπης και θραυσμάτων με γλυφές δείχνει ότι η λάξευση έγινε πιθανότατα επί τόπου. Η επέμβαση πάντως αυτή δεν επιτρέπει την εξακρίβωση άλλων στοιχείων σχετικών με τη αρχική μορφή των κιόνων. Δεν είναι δυνατόν π.χ. να υπολογιστεί η μείωση ή το πιθανό ύψος τους.

5. Η πολυεδρική διαμόρφωση, περιορισμένη στο κάτω μέρος των κιόνων, συνηθίζεται ιδιαίτερα στην αρχιτεκτονική του Περγάμου, βλ. D. S. Robertson, *Greek and Roman Architecture*, Cambridge 1980, 159. Επίσης στη Δήλο, τόσο στα περιστύλια των σπιτιών, όσο και στις μνημειακές κατασκευές, ήδη από τα μέσα τουλάχιστον του 3ου αι. π.Χ. βλ. R. Vallois, *Délos VII*, (1923) 34 κ.ε., εικ. 13, πιν. 5 (Στου Φιλίππου Ε').

6. Για τα θυραία ανοίγματα βλ. Gossel, ό.π., 19 κ.ε. και 54.

Εσωτερικά ο τάφος είναι σχεδόν τετράγωνος¹ με μήκος πλευρών 3,33 × 3,15 μ. και ύψος 3,55 μ. μέχρι την κορυφή της ημικυλινδρικής καμάρας που διαγράφεται με ακτίνα 1,56 μ. (σχ. 1 και 2).

Οι τοίχοι είναι ομοιόμορφα επιχρισμένοι με υπόλευκο κονίαμα που δεν επιτρέπει την αναγνώριση του τρόπου δόμησης. Σε απόσταση 1,75 μ. από το δάπεδο, η γένεση της καμάρας τονίζεται από ταινία πλάτους 0,22 μ., όπου διάχωρα μήκους γύρω στο 1 μ. με εναλλαγές γκριζογάλανων τόνων δημιουργούν ψευδαίσθηση ορθομαρμάρωσης² (σχ. 2, 3).

Στη Β. γωνία του τάφου κι ακριβώς επάνω από την ταινία, ένα μικρό τριγωνικό άνοιγμα (ύψους μόλις 0,40 μ.) (σχ. 3) αποκαλύπτει το σημείο διείσδυσης των τυμβωρύχων και στη συνέχεια των χωμάτων που βαθμιαία πλημμύρισαν το εσωτερικό μέχρι σχεδόν τη γένεση της καμάρας.

Το δάπεδο αποτελείται από πλάκες πωρόλιθου με επιστρωση από χοντρό κονίαμα που καλύπτει τους αρμούς³. Μία από αυτές που είχε αφαιρεθεί, προφανώς από τους αρχαιοκάπηλους, δίνει και τις πιθανές διαστάσεις των υπολοίπων (0,62 × 0,32 μ. και πάχος 0,14 μ.) (σχ. 1, 3).

Επάνω στο κατώφλι, που έχει πλάτος 0,48 μ. και πάχος μόλις 0,035 μ., είναι τοποθετημένη μία ακόμη πλάκα που διευκόλυνε ίσως την κάθοδο στον τάφο για τις μεταγενέστερες ταφές χωρίς να μετακινούνται όλοι οι γωνιόλιθοι (σχ. 1, 4).

Υπολείμματα ξύλου που παρατηρήθηκαν στο δάπεδο, μπροστά στην είσοδο, ανήκαν πιθανότατα σε μια ξύλινη πόρτα, η ύπαρξη⁴ και η μορφή

1. Εντάσσεται έτσι στη μεγάλη ομάδα τάφων με τετράγωνη κάτοψη και πλευρά μήκ. 3 μ. Βλ. Παντεράλης, ό.π., 173 κ.ε., και Gossel, ό.π., 31 κ.ε.

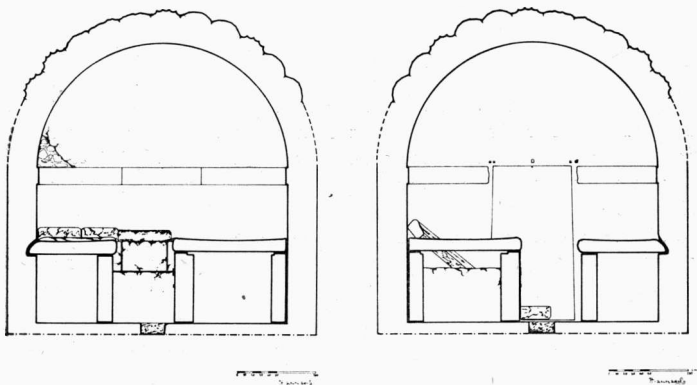
2. Βλ. Gossel, ό.π., 40. Πρβλ. επίσης τη κοσμοφόρο του τάφου Ι του «Τύμβου Μπέλλου», Ανδρόνικος, ό.π., 35.

Η έκθεση στερεοσκοπικής εξέτασης δείγματος του κονιάματος αναφέρει: «παρατηρήθηκαν μαύρα εγκλείσματα με δομή άνθρακα φυτικής προέλευσης. Το δείγμα κατά την κατεργασία του με αραιό υδροχλωρικό οξύ αναβράζει έντονα, ένδειξη ότι περιέχει ανθρακικά άλατα. Το χρώμα δεν αποβάφει και παρατηρούνται έντονα ίχνη βούρτσας».

3. Ο τρόπος διαμόρφωσης του δαπέδου των τάφων από πλάκες πωρόλιθου αδρά κατεργασμένες, συχνά ανισομεγέθεις και ακανόνιστα τοποθετημένες, είναι αρκετά συνηθισμένο. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους τάφους Βεργίνας Ι, Δίου Ι, Πέλλας, Νεαπόλεως, Τσάγχι, Φρ. Αλιάκμονος κ.ά. Πρβλ. επίσης τον τάφο στην Τούμπα Παιονίας, Φ. Μ. Πέτσας, Χαριστήριον εις Α. Κ. Ορλάνδον, τ. Γ', Αθήναι 1966, 243, σχέδ. 2, όπου η φθορά του κονιάματος επέτρεψε την αποτύπωση των πλακών.

4. Για ξύλινες πόρτες γενικά (μορφή, εξαρτήματα κ.λ.) βλ. D. M. Robinson, Olynthus VIII, 1938, 249 κ.ε. Από τους μακεδονικούς τάφους ξύλινη δίφυλλη πόρτα είχε του Λαγκαδά, βλ. Th. Macridy, JdI 1911, 200-204, καθώς και ο νέος τάφος του Μακρύγαλου, βλ. Μ. Μπέσιου στο: Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, Θεσσαλονίκη 1985, 54. Πολύ πιθανή επίσης θεωρείται η ύπαρξη ξύλινης πόρτας στους τάφους του «Kinch», βλ. Ρωμιοπούλου-Τουράτσου, ό.π., 163, του Δίου ΙΙ (Καρί-

της οποίας επιβεβαιώνεται και από τις οπές στο υπέρθυρο για τη στερέωση των αξόνων των θυρόφυλλων (σχ. 4): ανά δύο στις γωνίες, τετράγωνες σε τομή και μια μεγαλύτερη, ορθογώνια, περίπου στο μέσο του ανοίγματος. Στο βάθος τους διατηρούνται ίχνη μολυβδοχόησης. Αντίστοιχες κοιλότητες, ανομοιόμορφες, ανοίγονται στο δάπεδο για την υποδοχή των στροφίγων: μία ορθογώνια σε τομή και μία κυκλική στα δύο άκρα, και μία ελλειψοειδής περίπου στο μέσο¹ (σχ. 1).

Σχ. 3 και 4. Τομές κατά πλάτος.

Από τη διάταξη αυτή είναι φανερό ότι η πόρτα ήταν δίφυλλη, με όλα τα λειτουργικά στοιχεία μιας κανονικής πόρτας της εποχής, στον τύπο που μας είναι γνωστός και από τις ανάλογες μαρμαρίνες των μεγάλων μακεδονικών τάφων².

τσας), βλ. Χ. Ι. Μ α κ α ρ ό ν α ς, ΠΑΕ 1955, 153, της Τούμπας Παιονίας, βλ. Π έ τ ς α ς, ό.π., 47. Πρβλ. ακόμη και το θαλαμωτό τάφο της Ολύνθου, R o b i n s o n, ό.π., (σημ. 4), 121-122.

1. Διαστάσεις οπών στο υπέρθυρο: οι τετράγωνες 0,03 μ., η ορθογώνια 0,040 μ. × 0,025 μ. Στο δάπεδο: η ορθογώνια 0,14 μ. × 0,10 μ., η ελλειψοειδής 0,065 μ. × 0,04 μ. και η κυκλική 0,07 μ. (διάμετρος). Το βάθος τους κυμαίνεται από 0,025 μ. έως 0,04 μ. Ανάλογες κοιλότητες έχουν παρατηρηθεί στον τάφο της Τούμπας Παιονίας και της Ολύνθου. Μία μόνο, ορθογώνια, σώζεται στο υπέρθυρο του τάφου του «Kinch», ενώ στα κατώφλια των τάφων Λαγκαδά και Νεάπολης υπάρχουν ορθογώνιες.

2. Βλ. G o s s e l, ό.π., 54-5, όπου και η παλιότερη σχετική βιβλιογραφία, και Σ ι - σ μ α ν ί δ η ς, ό.π., 255 κ.ε., για την εντυπωσιακή μαρμαρίνη πόρτα του τάφου της

Από τα απαραίτητα εξαρτήματά της αναγνωρίστηκε μόνο και αποκαταστάθηκε, στο μεγαλύτερο μέρος του, το σιδερένιο πλαίσιο¹ (πίν. 2α) του μανδάλου. Αρκετά όμως σιδερένια καρφιά με εμφανή υπολείμματα ξύλου, που συγκεντρώθηκαν από το δάπεδο του τάφου και ιδιαίτερα από τη Ν. γωνία, προέρχονται πιθανότατα από το σανίδωμα των θυρόφυλλων.

Το μεγαλύτερο μέρος του θαλάμου καταλαμβάνουν τρεις κτιστές σαρκοφάγοι σε διάταξη Π², που αφήνουν ανάμεσά τους μόνο ένα στενό διάδρομο (πλάτους 0,78 μ.) (πίν. 2β, σχ. 1). Και οι τρεις είχαν βάνουσα παραβίαστέ και άφθονο χώμα είχε πλημμυρίσει το εσωτερικό τους.

Παρ' όλα αυτά η εμφανής υπεροχή της Α (δεξιάς) σαρκοφάγου (σχ. 2,5) που δεσπόζει στο θάλαμο, τόσο με τον όγκο όσο και με την περισσότερη επιμελημένη μορφή της, υποδηλώνει ότι η κατασκευή της προηγήθηκε των άλλων δύο, οι οποίες σε συνέχεια προσαρμόστηκαν αναγκαστικά στον υπόλοιπο χώρο³. Αποτελείται από πλάκες πωρόλιθου (πάχους 0,20-0,25 μ.) επιχρισμένες με λεπτό υπόλευκο κονίαμα και έχει εξωτερικές διαστάσεις 2,30×1,40 μ. και ύψος 1,05 μ. (πίν. 2β, σχ. 2, 5). Ας σημειωθεί ότι μόνο σ' αυτή διαμορφώνεται και εσωτερική πλευρά που εφάπτεται στο ΝΑ τοίχο του τάφου. Κατά μήκος και των δύο μακρίων πλευρών σχηματίζεται εσωτερικά πατούρα που χρησίμευε πιθανώς για στήριξη ξύλινου σανιδώματος⁴.

Αγ. Παρασκευής. Βλ. επίσης Ανδρόνικος, ό.π., 35 κ.ε., για τους τάφους Ι-ΙΙ του Τύμβου «Μπέλλα».

1. Παρόμοιο πλαίσιο βρέθηκε στο δάπεδο του Λίου ΙΙ, βλ. Μακαρόνας, ό.π., 153, εικ. 40. Πρβλ. επίσης τα σιδερένια εξαρτήματα από τον τάφο του «Kinch», βλ. Ρωμιοπούλου-Τουράτσου, ό.π., 153 και 163, εικ. 2.

2. Σχετικά με τη διάταξη των σαρκοφάγων βλ. Παντεράλης, ό.π., 173 κ.ε., όπου και η παλιότερη βιβλιογραφία για τους τάφους με παρόμοια κάτοψη και διάταξη κλινών (Αίγινας, Πλ. Συντριβανίου, Τερπνής Νιγρίτας—μέ τρεις θήκες σε σχήμα Π—και Ελαίας Μ. Ασίας). Αξιοσημείωτη είναι η κατασκευαστική ομοιότητα ειδικά με τον τάφο της Πλ. Συντριβανίου. Λαξευτές κλίνες σε σχήμα Π διαθέτουν επίσης αρκετοί από τους λαξευτούς καμαρωτούς τάφους, βλ. Δρούγου-Τουράτσου, ό.π., 109 και σημ. 7.

3. Δεν είναι βέβαια άγνωστο φαινόμενο η προσθήκη κάποιας μεταγενέστερης κατασκευής στο ήδη διαμορφωμένο εσωτερικό των τάφων, πρβλ. ενδεικτικά την τρίτη κλίνη που προστέθηκε «κατά πρόχειρον τρόπον και εκ πλέον ευτελούς υλικού» στο θάλαμο του τάφου στη Σταυρούπολη Ξάνθης, Χ. Ι. Μακαρόνας, ΠΑΕ 1953, 139, και τον κιβωτίοσχημο τάφο στο εσωτερικό του μακεδονικού της Νεάπολης, βλ. Χ. Μακαρόνας, «Μακεδονικά» 2 (1941-52) 602.

Εδώ όμως είναι φανερή η προσπάθεια επίτευξης κάποιας ομοιομορφίας, έστω και επιφανειακής.

4. Για ανάλογο παράδειγμα βλ. τη σαρκοφάγο του Λαγκαδά, Μακριδύ, ό.π., 213-214, εικ. 26, όπου κάτω από τις καλυπτήριες μαρμάρινες πλάκες είχαν διασωθεί και κομμάτια από τις σανίδες. Πρβλ. επίσης και την παρόμοια κάλυψη των κιβωτιό-

Η μορφή της δείχνει τη γνωστή διάθεση μίμησης ξύλινης κατασκευής (κλίνης), όπως έχει παρατηρηθεί και στα ανάλογα μαρμάρινα παρδείγματα¹. Το κάλυμμα της σαρκοφάγου, που αποτελείται από τέσσερις παραλληλεπίπεδες πλάκες (πάχους περίπου 0,18 μ.) αποδίδει πρόχειρα το σχήμα του στρώματος με ελαφριά καμπύλωση στα άκρα, ενώ σ.η μακριά ορατή πλευρά δηλώνονται ινάγλυφα τα δύο εξωτερικά πόδια της κλίνης και οι τραβέρσες που τα ενώνουν². Καλύτερα διατηρημένο είναι το Ν. πόδι (πίν. 2β, 3α, σχ. 5) παρόλο που ένα τμήμα του καταστράφηκε με τη βίαιη απόσπαση της αντίστοιχης καλυπτήριας πλάκας. Από το δεύτερο σώζονται αχνά μόνο τα περιγράμματα, ενώ το μεγαλύτερο μέρος καταστράφηκε πιθανότατα με τις εργασίες για την προσθήκη της εγκάρσιας σαρκοφάγου Β.

Η δεύτερη αυτή κατασκευή, με εξωτερικές διαστάσεις 1,75×1 μ. και ύψος 1,20 μ. δίνει την εντύπωση γρήγορης και πρόχειρης δουλειάς. Ουσιαστικά μία μόνο πλευρά—η νοτιοδυτική—διαμορφώθηκε από πλάκες πωρόλιθου και στερεώθηκε με μολύβδινους συνδέσμους στη σαρκοφάγο Α (πίν. 2β, σχ. 2). Εκεί επίσης, σε μια προχειροφτιαγμένη πατούρα, στηριζόταν και η ακραία από τις τρεις καλυπτήριες πλάκες, ενώ όλη η εσωτερική πλευρά του καλύμματος πακτώθηκε αναγκαστικά στο ΒΑ τοίχο του μνημείου (σχ. 6). Μετά ο πωρόλιθος καλύφθηκε με γκριζωπό κονίαμα, χοντρό και σαθρό, με μεγάλη περιεκτικότητα σε άμμο, που έχει σχεδόν απολεπιστεί³.

Την τρίτη κεραία του Π σχημάτισε στη συνέχεια η Γ (αριστερή) σαρκοφάγος. Κάπως παράγωνη στην κάτοψη, έχει μήκος 1,98 μ., πλάτος περι-

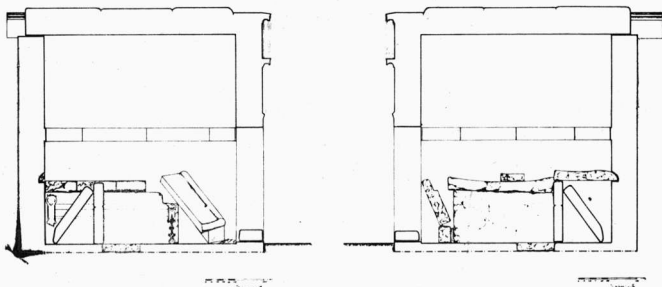
σημων ή χτιστών τάφων με μεγάλες διαστάσεις. Βλ. Κ. Δεσποίνη, Ο τάφος της Κατερίνης, ΑΑΑ 13 (1980) 200 κ.ε., όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

1. Συγκεντρωμένες τις περιπτώσεις των τάφων με κλίνες, διακοσμημένες ή απλές, βλ. Gossel, ό.π., 55 κ.ε. Να σημειωθεί ότι βεβαιωμένες κατασκευές παρόμοιες μορφής και προορισμού, δηλ. κλίνες-σαρκοφάγοι, είναι ελάχιστες, πρβλ. D. C. Kurtz-J. Boardman, Greek Burial Customs, London 1971, 274, εικ. 82, και G. Kleiner, Diadochengräber, Wiesbaden 1963, 7 κ.ε. Πρβλ. επίσης την κλίνη-σαρκοφάγο του τάφου Ι του «Τύμβου Μπέλλα», Ανδρόνικος, ό.π., 35, και, ίσως, τον τάφο της Πλατείας Συντριβανίου.

2. Για την κατασκευαστική απόδοση των μελών της κλίνης πρβλ. τις ανάλογες του Αγ. Αθανασίου Ι, Φ. Μ. Πέτσας, «Μακεδονικά» 15 (1975) εικ. 23-24, και της Νεάπολης, πρόσφατη απεικόνιση της οτοίας βλ. Κ. Σισμανίδη, Μακεδονικοί τάφοι στην πόλη της Θεσσαλονίκης, Η Θεσσαλονίκη Ι (1985) εικ. 5, πίν. 9-10. Για τη μορφή των ποδιών πρβλ. επίσης Κ. Α. Ρωμαιο, Ο μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, Αθήναι 1951, 42 κ.ε., εικ. 18, 20. Για τις κλίνες γενικότερα βλ. G. Richter, The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, London 1966, 60 κ.ε., εικ. 322 κ.ε., και H. Kyrieleis, Thronen und Klingen, 24 Ergh. JdI, 1969, 151 κ.ε.

3. Μικρός σωρός από το ίδιο κονίαμα στο δάπεδο κοντά στη ΝΑ γωνία δείχνει πιθανότατα ότι η προετοιμασία του ίσως έγινε επιτόπου.

που 1 μ. και το ύψος της φθάνει το 1,10 μ. (πίν. 3β, σχ. 1, 6). Καθώς είναι ομοιόμορφα επιχρισμένη με γερό κονίαμα που καλύπτει τους αρμούς των παρολίσθων παρουσιάζει εικόνα συμπαγούς κατασκευής. Παρ' όλα αυτά κι εδώ το κάλυμμα αποτελούν τέσσερις βαριές πλάκες που έχουν πακτωθεί γερά στο ΒΔ τοίχο του τάφου, ενώ είναι και πάλι φανερή μια προσπάθεια μίμησης στρώματος.

Σχέδ. 5 και 6. Τομές κατά μήκος.

Ο καθαρισμός του εσωτερικού των σαρκοφάγων—ιδιαίτερα της τελευταίας—υπήρξε προβληματικός και επίπονος εξαιτίας της στενότητας του χώρου. Επιπλέον, οι τυμβωρύχοι, στην προσπάθειά τους για γρήγορη και συστηματική σύληση των ταφών, δε δίστασαν να ανασύρουν τους σκελετούς και να σκορπίσουν αδιάφορα τα οστά και όσα από τα κτερίσματά τους ήταν άχρηστα. Έτσι ελάχιστα αντικείμενα απόμειναν μέσα ή επάνω στις σαρκοφάγους, ενώ τα περισσότερα βρέθηκαν σπασμένα και πεταμένα στο δάπεδο.

Είναι λοιπόν μάλλον άσκοπη η προσπάθεια να αποδοθούν τα διάφορα κτερίσματα σε συγκεκριμένες ταφές, εκτός ίσως από όσα βρέθηκαν στο εσωτερικό της σαρκοφάγου Γ, που ήταν και η λιγότερο διαταραγμένη. Ακόμη και η εικόνα που σχηματίζεται για τον αριθμό και το είδος των ταφών, καθώς και για τη χρονολογική τους διαδοχή, είναι σχετικά αβέβαιη και βασίζεται κυρίως στις κατασκευαστικές λεπτομέρειες και σε στοιχεία από την ανθρωπολογική εξέταση των οστών.

Στον πυθμένα της σαρκοφάγου Α (σχ. 1) δεν είχαν απομείνει παρά λίγα οστά, τμήμα ενός κρανίου, καθώς κι ένα κομμάτι ξύλου σε κατάσταση αποσάθρωσης, ίσως από το φορείο όπου είχε τοποθετηθεί ο νεκρός¹. Από

1. Βλ. παρακάτω, σ. 128, σημ. 2.

την επίχωσή της προέρχονται θραύσματα αγγείων και το μυροδοχείο 9772¹ (πίν. 4α, β).

Στην επιφάνεια της σαρκοφάγου υπήρχαν διάσπαρτα οστά που ανήκαν σε περισσότερους από ένα σκελετούς, ένα δεύτερο κρανίο, καθώς και υπολείμματα οργανικών ουσιών, πιθανότατα ξύλου και δέρματος.

Το μεγαλύτερο μέρος ενός τρίτου κρανίου βρέθηκε πεσμένο μπροστά στη σαρκοφάγο (σχ. 1), στη γωνία που σχηματιζόταν από τη μετακινημένη καλυπτήρια πλάκα, ενώ πολλά ακόμη οστά μαζεύτηκαν από το δάπεδο. Ας σημειωθεί ότι το σύνολο σχεδόν των οστών είναι απλά αποσπασμένα και μόνο ελάχιστα με εμφανή ίχνη ατελούς καύσης ήταν συγκεντρωμένα στο άκρο του καλύμματος μαζί με μικρή ποσότητα τέφρας.

Από την επιφάνεια της σαρκοφάγου Α προέρχονται: το χάλκινο νόμισμα Ν 463, το μυροδοχείο 9778, το σκυφίδιο 9766 (πίν. 4α,α), χείλος από αλάβαστρο με ίχνη καύσης, οι χάλκινοι πτερνιστήρες 9791, μία λαβή από μικρό ασημένιο αγγείο, θραύσματα από σιδερένιες σπλεγγίδες και λεπίδα, καθώς και αρκετά σιδερένια καρφιά με ίχνη ξύλου.

Στο εσωτερικό της σαρκοφάγου Β (σχ. 1) δε βρέθηκαν παρά ελάχιστα οστά και το μυροδοχείο 9773, ενώ επάνω στη Β γωνία της—ακριβώς κάτω από το άνοιγμα των τυμβωρύχων—υπήρχαν τα περισσότερα κομμάτια ενός χιώτικου οξυπύθμενου αμφορέα (πίν. 4β, β).

Η ταφή στη σαρκοφάγο Γ ήταν, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η λιγότερο διαταραγμένη. Αυτό πρέπει να οφείλεται τόσο στη στενότητα χώρου στο εσωτερικό της (0,80 μ. πλάτος και μόνο 0,86 μ. ύψος), όσο και στη μικρή απόσταση, μόλις 0,30 μ.-0,35 μ., από το ΝΔ τοίχο, που περιορίστηκε ακόμη περισσότερο με τη μετακίνηση της ακριανής πλάκας (σχ. 1,β). Έτσι οι αρχαιοκάπηλοι έσυραν τα κτερίσματα μπροστά κι έκαναν την επιλογή τους πετώντας ορισμένα απ' αυτά έξω χωρίς να διαλύσουν τελείως το σκελετό· το κρανίο μόνο βρέθηκε τραβηγμένο προς τα κάτω άκρο², μάρτυρας κι αυτό της απληστίας τους. Η αναπάντεχη συνέπεια αυτού του γεγονότος ήταν ότι διατηρήθηκαν υπολείμματα της ξύλινης κατασκευής όπου

1. Οι αριθμοί των αντικειμένων είναι οι αριθμοί του ευρετηρίου (ΑΕ) του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης.

2. Ο προσανατολισμός της ταφής ήταν από ΒΑ προς ΝΔ· άλλωστε και το κρανίο στο εσωτερικό της σαρκοφάγου Α βρέθηκε—ίσως όχι τυχαία—στην αντίστοιχη γωνία του βάθους. Για τον προσανατολισμό των ταφών στους ελληνιστικούς λαξευτούς τάφους βλ. Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 175-176 (όπου και η σχετική βιβλιογραφία) και σημ. 8, για τον τρόπο απόθεσης των νεκρών στις πειοσχήμες κλίνες των τάφων. Επίσης Κ. Τσάκος, ΑΔ 32 (1977), Μελέται, 416, για τους αντίστοιχους τάφους στη Σάμο.

είχε εναποτεθεί η νεκρή¹. Ήταν βέβαια σε κατάσταση αποσάθρωσης, έδιναν όμως σε γενικές γραμμές την εικόνα ενός παραλληλόγραμμου πλαισίου, μήκους γύρω στο 1,50 μ. και συνολικού πλάτους περίπου 0,60 μ. Στα σημεία που το ξύλο δεν είχε διαλυθεί τελείως έδινε ένα πιθανό πλάτος της σανίδας γύρω στα 0,10 μ. (σχ. 1). Πρόκειται δηλαδή για ένα απλό φορείο στρωμένο μάλλον με δέρμα (ή ύφασμα) που όμως δεν άφησε κανένα ίχνος, όπως δεν υπάρχουν και στοιχεία για τον τρόπο στερέωσής του. Η απουσία άλλωστε καρφιών στο εσωτερικό της σαρκοφάγου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι αρμοί πρέπει να ήταν στερεωμένοι με ξύλινους πείρους (καβίλιες)².

Συγκεντρωμένα στο ΝΔ άκρο της σαρκοφάγου βρέθηκαν (σχ. 1): μία μικρή πυξίδα 9780 (πίν. 5β,γ), δύο μυροδοχεία 9770-71 (πίν. 5α,β,γ), ο ψευδοαμφορίσκος 9769 (πίν. 5α,α) και η λαβή ενός θαστίτικου αμφορέα, που τα υπόλοιπα κομμάτια του ήταν διάσπαρτα στο δάπεδο του τάφου. Από το εσωτερικό της σαρκοφάγου προέρχονται επίσης το γυναικείο ειδώλιο 9787 (πίν. 6α), το αλάβαστρο 9788 (πίν. 6β), μία ασημένια περόνη (πίν. 7α,α) και μερικά ακόμη ασημένια στελέχη, χάλκινοι κρίκοι, αστράγαλοι κι ένα οστέινο κουταλάκι (πίν. 7α,γ). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το σώμα μιας δεύτερης πυξιδίσκης 9781 (πίν. 5β, δ) που περιείχε μικρή ποσότητα ρόδινης σκόνης (πολύ πιθανόν κοσμητικού υλικού) και λευκής ουσίας, του κατεχοχάν «ψιμυθίου» ($PbCO_3$)³.

Ας σημειωθεί εδώ ότι στην επίχωση όλων των σαρκοφάγων, αλλά και διάσπαρτα σ' όλο το εσωτερικό του τάφου, βρέθηκαν μικρά πήλινα επιχρυσωμένα σφαιρίδια—καρποί και χάλκινα επίχρυστα στελέχη, πιθανότατα από ένα ή περισσότερα στεφάνια. Το κοσκίνισμα των χωμάτων μας έδωσε ακόμη ίνες χρυσές κι ελάχιστα ψήγματα χρυσού, υπολείμματα μάλλον των ενδυμάτων των νεκρών⁴.

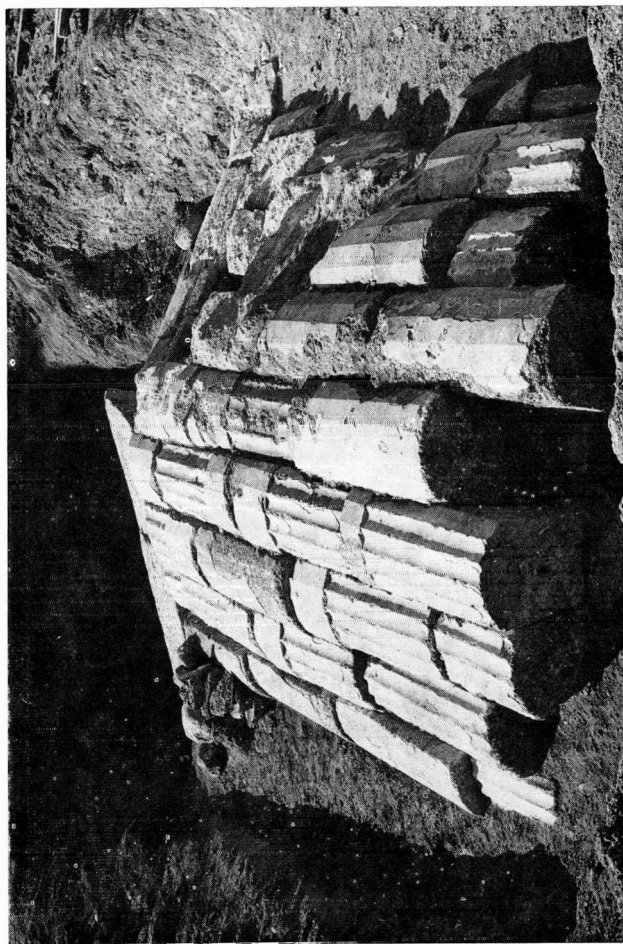
1. Την εικασία για το φύλο του νεκρού που στηριζόταν σε ορισμένα κτερίσματα του εσωτερικού της σαρκοφάγου Γ επιβεβαίωσε αργότερα και η ανθρωπολογική εξέταση του αποσάθρωμένου σκελετού.

2. Βλ. Παντεράλης, ό.π., 167-168, και Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 174-175 και σχ. 46, όπου και επιχειρείται σχεδιαστική αναπαράσταση χαμηλού ξύλινου φορείου. Υπολείμματα παρόμοιων ξύλινων φορέων βρέθηκαν πρόσφατα και σε ελληνιστικούς λακκοειδείς τάφους στο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης.

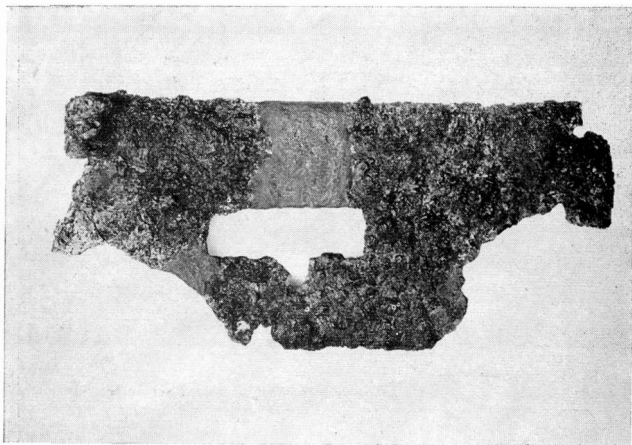
3. Πρβλ. Β. Α. Sparkes - L. Talcott, Athenian Agora XII (1970) 173.

Η σχετική έκθεση εργαστηριακής εξέτασης της λευκής ουσίας αναφέρει: «το φάσμα περίθλασης ακτίνων-Χ εμφανίζει τις χαρακτηριστικές ανακλάσεις του ανθρακικού μολύβδου ($PbCO_3$) και μόνον αυτές», ενώ η ρόδινη ουσία «δεν ήταν δυνατόν να ταυτοποιηθεί με τα υπάρχοντα μέσα».

4. Σχετικά με την ένδυση των νεκρών βλ. Robinson, Olynthus XI (1942) 150, 201, Α. Καλογεροπούλου, ΑΔ 24 (1969), Μελέται, 224, σημ. 59. Επίσης Ι. Α. Παπαποστόλου, ΑΔ 32 (1977), Μελέται, 323 και σημ. 301, πίν. 112.

Η καμάρα του μακεδονικού τάφου στην περιοχή Χαλκίδας Θεσσαλονίκης

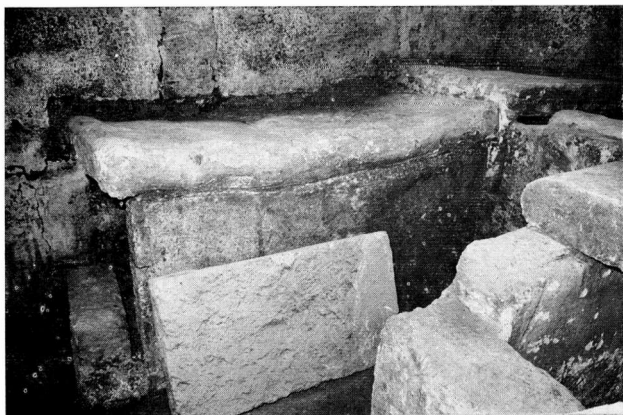
α. Το πλαίσιο του μανδάλου της ξύλινης πόρτας

β. 'Αποψη του εσωτερικού του τάφου — σαρκοφάγος Α

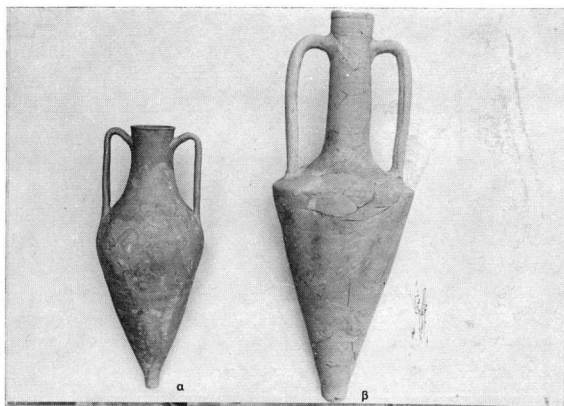
α. Λεπτομέρεια της σαρκοφάγου Α

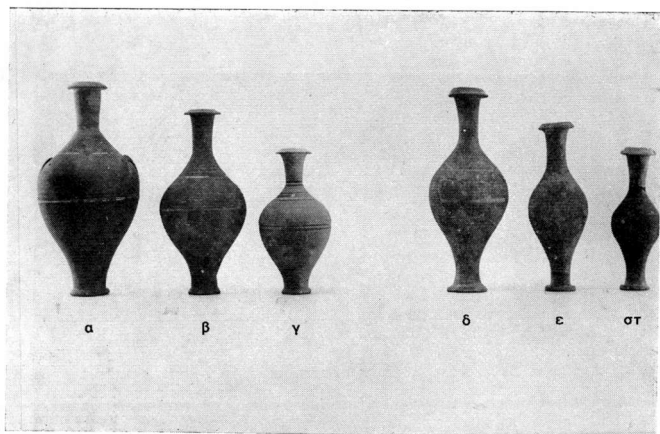
β. Η σαρκοφάγος Γ

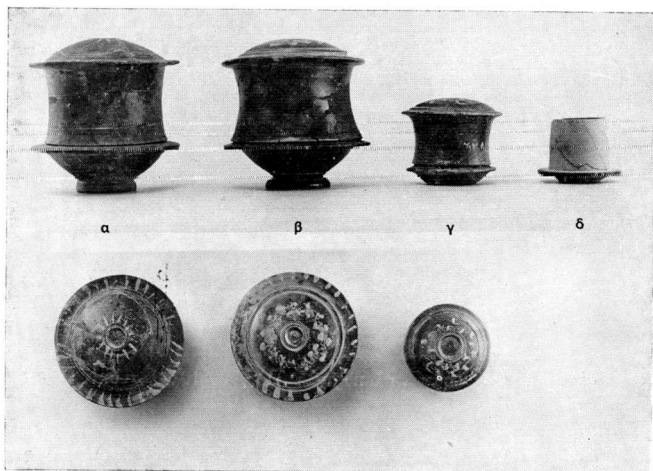
α, α. Σκυφίδιο ΑΕ 9766, β. Μυροδοχείο ΑΕ 9772

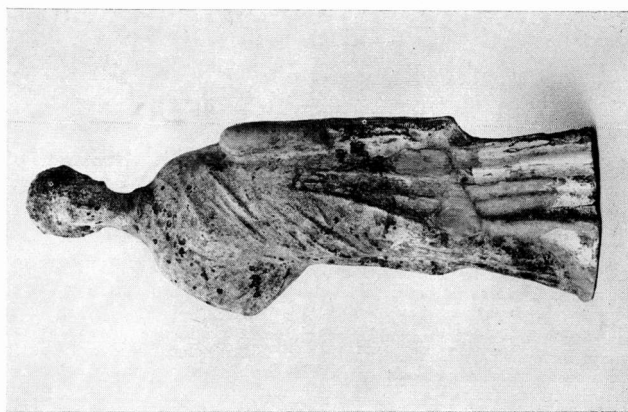
β, α. Αμφορέας ΑΕ 9785, β. Αμφορέας ΑΕ 9784

α, α. Αμφορίσκος ΑΕ 9769 και μυροδοχεΐα: β. ΑΕ 9770, γ. ΑΕ 9771,
δ. ΑΕ 9774, ε. ΑΕ 9776, στ. ΑΕ 9775

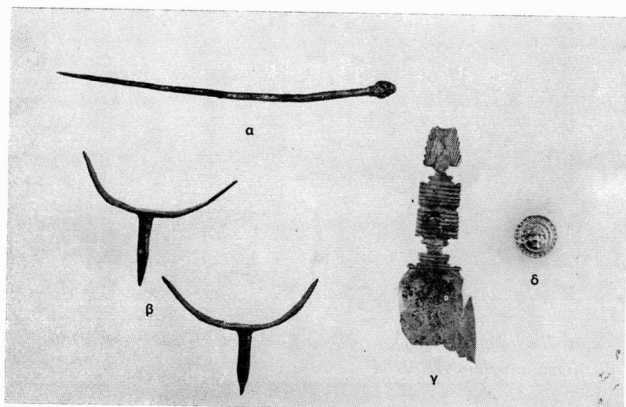
β, Πυξίδες. α. ΑΕ 9779, β. ΑΕ 9782-9783 γ. ΑΕ 9780, δ. ΑΕ 9781

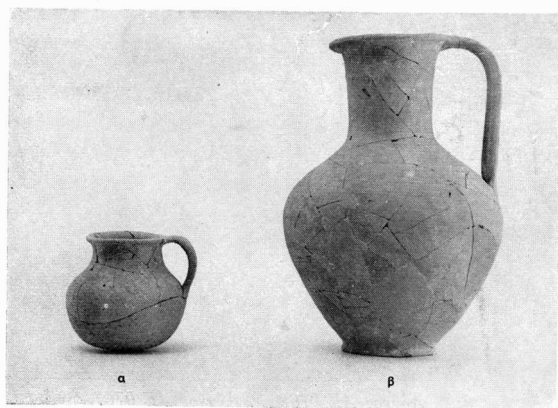
α. Το Ειδώλιο AE 9787

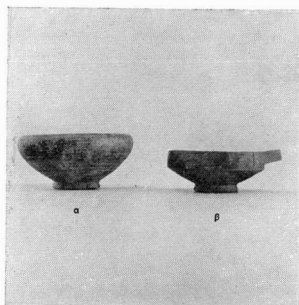
β. Το αλάβαστρο AE 9788

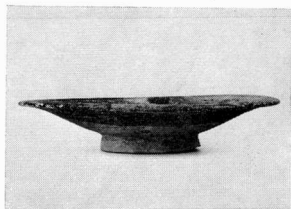
α, α. Ασημένια περόνη AE 9793, β. Ζεύγος πτερισιτήρων AE 9790,
γ. Οστέινο κονταλάκι AE 9798, δ. Χρυσή δανάκη AE 9796

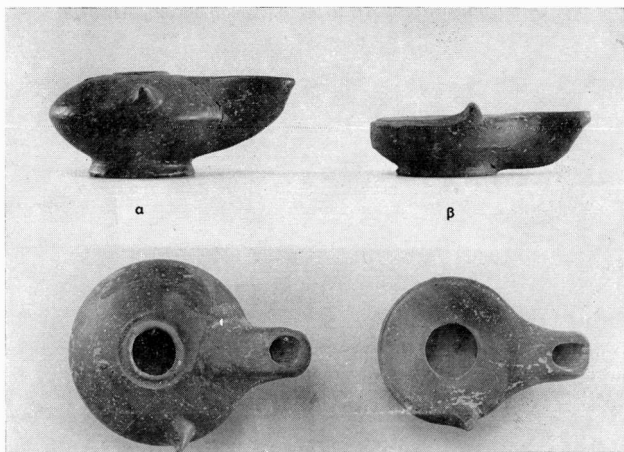
β, α. Αρυτήρας AE 9763, β. Οινοχόη AE 9762

α, α. Σκυφίδιο AE 9765,
β. Δίωτο σκυφίδιο AE 9764

γ, Πινάκιο AE 9786

β, α. Λύχνος AE 9768, β. Λύχνος AE 9767

Στην επίχωση γενικά του τάφου βρέθηκαν ακόμη η χρυσή δανάκη 9796 (πίν. 7α, δ), ένα αλάβαστρο αρκετά φθαρμένο, ένα δεύτερο ζευγάρι πτερνιστήρες 9790 (πίν. 7α, β), κομμάτια από στλεγγίδες και πολλά σιδερένια καρφιά διαφόρων μεγεθών. Από τα διάφορα σκόρπια όστρακα αποκαταστάθηκαν αρκετά ακόμη πήλινα αγγεία, όπως οι δύο λύχνοι 9767-68 (πίν. 8β), τα σκυφίδια 9764-65 (πίν. 8α), μυροδοχεία, πυξίδες κ.ά. που βέβαια δεν μπορούν να αποδοθούν σε κάποια από τις ταφές.

Τέλος από το σημείο της πυράς έξω από τον τάφο, προέρχονται τα δύο μυροδοχεία 9776-77 (πίν. 5α, ε) και τέσσερα σιδερένια καρφιά σχημ. Γ, ενώ από την επίχωση της κλίμακας το πινάκιο 9786 (πίν. 8γ).

Η παράθεση των ευρημάτων —λεπτομερής κατάλογος ακολουθεί στο τέλος του κειμένου— από το νέο μακεδονικό τάφο δείχνει ότι, κατά καλή συγκυρία και παρά τη σύληση του μνημείου, αντιπροσωπεύονται όλα σχεδόν τα είδη που συνόδευαν συνήθως τους νεκρούς: αγγεία, κοσμήματα, νομίσματα, διάφορα μικροαντικείμενα, ειδώλια κ.λ.

Ανάμεσα σ' αυτά υπερέχουν αριθμητικά τα αγγεία που, στο σύνολό τους σχεδόν, είναι πήλινα με εξαίρεση τα δύο μυροδοχεία από αλάβαστρο και τη μικρή ασημένια λαβή, ένδειξη για την ύπαρξη και κάποιων πολύτιμων σκευών.

Πολυάριθμα και εδώ τα χαρακτηριστικά για την ελληνιστική κεραμική πήλινα μυροδοχεία, η μελέτη των οποίων έχει ήδη απασχολήσει πολλούς ερευνητές¹. Με βάση πάντως τη διαφοροποίηση του σχήματος, όπως έχει γίνει αποδεκτή (από χαμηλό και σφαιρικό προς ψηλότερο και ατρακτόσχημο), αλλά και την ποιότητα της κατασκευής, τα μυροδοχεία του τάφου της περιοχής Χαριλάου μπορούν άνετα να καλύψουν χρονικά το διάστημα από το α' μισό του 3ου π.Χ. αι. μέχρι και το α' τέταρτο του 2ου αι. (πίν. 5α). Στην ομάδα των μυροδοχείων πρέπει να ενταχθεί και ο ψευδοαμφορίσκοις 9769, με σχήμα και τρόπο διακόσμησης όμοιο με τα πρώιμα παραδείγματα.

Προορισμό παρόμοιο με τα μυροδοχεία είχαν και τα αλάβαστρα με το επίσης χαρακτηριστικό σχήμα και την αργή εξέλιξη που διαμορφώνεται

1. Τη νεότερη διαπραγμάτευση του θέματος, αλλά και της ελληνιστικής κεραμικής γενικότερα στο χώρο της Μακεδονίας, αποτελούν τα αντίστοιχα κεφάλαια στη μελέτη των Δ ρ ο ύ γ ο υ - Τ ο υ ρ ά τ σ ο γ λ ο υ, ό.π., 115 κ.ε. Για τα μυροδοχεία βλ. 123-129, όπου και η παλιότερη βιβλιογραφία. Ειδικότερα για την εξέλιξη του σχήματος βλ. H. A. T h o m p s o n, *Two Centuries of Hellenistic Pottery*, «Hesperia» III (1934) 472 κ.ε., και P. H e l l s t r ö m, *Labraunda II*, Lund 1965, 23 κ.ε. Πρβλ. επίσης και τις ομάδες των μυροδοχείων από τη Σάμο, Τ σ ά κ ο ς, ό.π., 344 κ.ε., που καλύπτουν την εξέλιξη του είδους από τα μέσα του 2ου π.Χ. αι. μέχρι και τον 1ο μ.Χ. αι.

παράλληλα με τα σύγχρονα πήλινα¹. Αρκετά ασυνήθιστη η ιδιότυπη βάση του 9788 μιμείται τις ανάλογες των κλασικών πυξίδων (πίν. 6β).

Η μικρή πυξίδα 9781 με τα υπολείμματα των καλλυντικών ουσιών δικαιολογεί απόλυτα τον προορισμό της· η απουσία του πόματος μπορεί να θεωρηθεί τυχαία, αν και έχουν ήδη παρατηρηθεί αρκετές ανάλογες περιπτώσεις². Το σχήμα της με τη χαμηλή βάση στέκεται ακόμη στην παράδοση του τέλους του 4ου-αρχών του 3ου π.Χ. αι., ενώ η μορφή και ο διάκοσμος των άλλων οδηγεί στην όψιμη φάση της «West Slope» κατηγορίας (αρχές 2ου π.Χ. αι.)³ (πίν. 5β).

Τα σπλά αγγεία καθημερινής χρήσης για τρόφιμα και ποτά αντιπροσωπεύονται από μεμονωμένα παραδείγματα—έναν αρυτήρα, μια οινόχοη (πίν. 7β) και τρία σκυφίδια (πίν. 4α, 8α). Το τελείως συνηθισμένο σχήμα τους, που ελάχιστα έχει διαφοροποιηθεί σε σχέση με τον προηγούμενο ή τον επόμενο αιώνα δεν είναι ιδιαίτερα βοηθητικό στη χρονολόγησή⁴.

Το ίδιο ισχύει και για τα δύο λυχνάρια (πίν. 8β), σπό τα οποία ο αρκετά διαδεδομένος τύπος του 9768 κινείται μέσα στα χρονικά πλαίσια του α' μισού του 3ου π.Χ. αι., ενώ ο λιγότερο συχνός του 9767 μπορεί να κατεβεί και μέχρι το γ' τέταρτο του αιώνα. Το γεγονός πάντως ότι ήταν αχρησιμοποίη-

1. Για το είδος του αγγείου γενικά βλ. G. Richter - M. Milne, *Shapes and Names of Athenian Vases*, Washington 1935, 17, και H. E. Angermeier, *Das Alabastron*, Gieshen 1936. Παλιότερα παραδείγματα βλ. ενδεικτικά Robinson, *Olynthus XIII* (1950) 422-3, πίν. 255-6, και Ph. Zaphiropoulou, *BCH Suppl.* 1607 κ.ε. Βλ. επίσης D. A. Amyx, «*Hesperia*» 27 (1953) 213-217, και G. R. Davidson, *Corinth XII* (1952) 125 πίν. 61 (1ος π.Χ. αι.). Σύγχρονα πήλινα αλάβαστρα βλ. Ph. Brunenau, *Tombs d'Argos*, *BCH* 94 (1970) εικ. 122-124 και 133-137 (3ος αι. π.Χ.). Αλάβαστρα με βάση είναι μάλλον ασυνήθιστα· παλιότερα πήλινα παραδείγματα βλ. M. Τιβερίος, Σίνδος, Αθήνα 1985, 262, αρ. 423-7, πίν. 426. Αργότερα πάντως φαίνεται να επιχωρίζουν κυρίως στην Κάτω Ιταλία, βλ. K. Schauenburg, *JdI* 87 (1972) 258 κ.ε., εικ. 15-20, 26-27, όπου έχουν βρεθεί και αρκετά από αλάβαστρο, με βάσεις παρόμοιες με του AE 9788, τα περισσότερα δυστυχώς αδημοσίευτα, βλ. H. Lohmann, *Grabmüler auf Unteritalischen Vasen*, Berlin 1979, 159 κ.ε., σημ. 1391.

2. Γενικά για τις πυξίδες βλ. Richter - Milne, ό.π., 20, και Sparkes - Talcott, ό.π., 178 κ.ε. Επίσης Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 140-148 και 177, σημ. 12.

3. Για τη διακόσμηση γενικά βλ. Thompson, ό.π., 438-447, και Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 143-4 και 161-2.

4. Για τα αγγεία κοινής χρήσης γενικά βλ. Thompson, ό.π., 464 κ.ε., και τα αντίστοιχα κεφάλαια των Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 120 κ.ε. (αρυτήρες), 129 κ.ε. (σκυφίδια) και 155 κ.ε. (οινόχοες). Ειδικά για την ονομασία και τη χρήση των σκυφιδίων και των αρυτήρων βλ. M. Ανδρόνικος, Ελληνιστικός τάφος Βεροίας, AE 1955, 36 και 45.

τα προσδίδει ίσως συμβολικές προεκτάσεις στην παρουσία τους¹.

Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η παρουσία των δύο οξυπύθμενων αμφορέων (πίν. 4β) που, γεμάτοι με εκλεκτά νησιώτικα κρασιά, συνόδευσαν στο τελευταίο ταξίδι δύο από τους νεκρούς: ο χιώτικος ανήκει στο α' μισό του 3ου αι., ενώ ο θασίτικος είναι ίσως λίγο νεότερος. Και ενώ οι θασίτικοι ενσφράγιστοι αμφορείς είναι από τα πιο συνηθισμένα ευρήματα—όχι βέβαια πάντα ταφικά—σ' όλο σχεδόν τον ελλαδικό χώρο, οι χιώτικοι συναντώνται σχετικά λιγότερο αυτή την εποχή. Γι' αυτό είναι μάλλον αξιοσημείωτη η σύμπτωση (:) της παρουσίας ενός παρόμοιου, σύγχρονου αμφορέα στο μακεδονικό τάφο της Πλ. Συντριβανίου². Φαίνεται ότι οι εμπορικές σχέσεις της περιοχής της Θεσσαλονίκης με το μεγάλο νησί του Α. Αιγαίου, που έχουν επισημανθεί ήδη από τα αρχαϊκά χρόνια, εξακολουθούν αμείωτες και στον 3ο αι., όσον αφορά τουλάχιστον το περίφημο χιώτικο κρασί³.

Από τα διάφορα ετεροθαλή μικροαντικείμενα, οι στλεγγίδες—το λιγότερο τρεις—τελείως αποσπασματικές, δεν είναι δυνατόν να αποκατασταθούν στην αρχική τους μορφή. Και παρόλο που, όπως έχει παρατηρηθεί, δεν είναι αποκλειστικά ανδρικό κτέρισμα, εδώ πρέπει να συνόδευσαν τους άνδρες νεκρούς⁴. Επιπλέον, ανάμεσα σε άλλα διαβρωμένα και απροσδιόριστα κομμάτια σίδηρου αναγνωρίστηκαν μερικά τμήματα λεπίδων· έτσι η φαινομενική απουσία όπλων πρέπει να είναι απλά συμπτωματική.

Αξιοπρόσεκτο όμως και ασυνήθιστο για την εποχή ταφικό εύρημα αποτελούν τα δύο ζεύγη πτερινιστήρων (πίν. 7α,β). Τα μέχρι τώρα γνωστά παραδείγματα είναι κυρίως από ιερά (Δωδώνη, Δελφούς) και θεωρούνται αναθήματα, άγκαι για τα ανάλογα από την Ολυμπία υποστηρίχθηκε ότι είναι τυχαία ευρήματα και μάλιστα ρωμαϊκά⁵. παρ' όλα αυτά, ένα τουλάχιστον παρόμοιο ζευγάρι έχει βρεθεί σε λαξευτό τάφο της Βέροιας, του 2ου π.Χ. αι.⁶. Το γεγονός αυτό μπορεί επίσης να είναι συμπτωματικό—ένα λεπτό χάλκινο έλασμα μπορεί να αλλοιωθεί τελείως από τη διάβρωση και να μην αναγνω-

1. Βλ. H. B. Walters, Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum, London 1914, Kurtz - Boardman, ό.π., 211 και Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., 133.

2. Βλ. G. Daux, BCH 82 (1958) 758, εικ. 7.

3. Πρβλ. Κ. Ρωμαίος, Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι της Θεσσαλονίκης, Επιτύμβιον Χρήστου Τσουντα, Αθήναι 1941, 184. Να σημειωθεί ότι και πρόσφατα ευρήματα από ανασκαφές στην Αγία Παρασκευή Θεσσαλονίκης επιβεβαιώνουν την επαφή αυτή στα αρχαϊκά χρόνια.

4. Για το θέμα βλ. Robinson, ό.π., 181-2 και 202 με την παλιότερη βιβλιογραφία, BrunEAU, ό.π., 530, και Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., 179.

5. Βλ. A. Furthängler, Olympia IV (1890) 181.

6. Βλ. τον κατάλογο: Θησαυροί της αρχαίας Μακεδονίας, Αθήνα 1979, 40, αρ. 48.

ρίζεται. Οπωσδήποτε όμως δε φαίνεται να είναι και πολύ κοινά εξαρτήματα, πριν τουλάχιστον τη ρωμαϊκή εποχή, κι η παρουσία τους στον τάφο ίσως δηλώνει κάποιο στρατιωτικό αξίωμα των νεκρών και, παράλληλα, την κοινωνική τους τάξη.

Ελάχιστα επίσης κουτάλια σώζονται από την ελληνιστική εποχή και ιδιαίτερα ελλειψοειδή (*ligulae*) (πίν. 7α,γ): αυτά γενικά θεωρούνται παλιότερα από τα στρογγυλά (*coclearia*) που είναι σε χρήση κυρίως από τον 1ο αι. π.Χ. και μετά¹.

Αντίθετα, πολύ συνηθισμένα κτερίσματα, ειδικά σε παιδικές και νεανικές ταφές, είναι οι αστράγαλοι², στους οποίους συχνά αποδίδεται συμβολική σημασία, όπως άλλωστε και στα ειδώλια (πίν. 6α).

Από τα κοσμήματα που σίγουρα θα υπήρχαν στον τάφο σώθηκε μόνο η ασημένια περόνη (πίν. 7α,α) και ορισμένα αδιάγνωστα ασημένια στελέχη. Είναι πάντως σίγουρη και η εναπόθεση επίχρυσων στεφανίων, που ενώ είναι πολύ συχνά ως κτερίσματα, δεν έχει ακόμη ξεκαθαριστεί αν αποτελούσαν αποκλειστικά νεκρικά κοσμήματα³.

Το μοναδικό χάλκινο νόμισμα—οβολός για το πορθημίο του Χάροντα—παρέχει με σιγουριά μόνο το *terminus post quem* για την κατασκευή του τάφου (Κασσάνδρου, κοπή μετά το 306 π.Χ.). Όσο για το προς τα κάτω όριο, η μεγάλη διάβρωση δεν επιτρέπει ούτε καν υπόθεση για τη διάρκεια κυκλοφορίας του. Θεωρητικά μόνο θα λέγαμε ότι μειώνονται οι πιθανότητες να κυκλοφορεί για πολύ μετά την άνοδο στο θρόνο της Μακεδονίας του Αντίγονου Β' Γονατά (277/6 π.Χ.), ο οποίος, ως γνωστό, έκοψε άφθονο και σταθερό νόμισμα⁴.

Η χρυσή δανάκη, τέλος, με παρόμοιο με το νόμισμα προορισμό, αποκτά και συμβολικό αποτροπαϊκό χαρακτήρα με την παράσταση της Μέδουσας, γνωστού δαιμονικού του θανάτου⁵ (πίν. 7α,δ).

1. Βλ. G. R. Davidson, *Corinth XII* (1952) 189, και I. A. Παπαποστόλου, *ΑΔ 33* (1978), Μελέτες, 374. Ένα επίσης οστέινο ελλειψοειδές κουτάλακι είχε βρεθεί σε ελληνιστικό τάφο της Θεσσαλονίκης (Γ' Σ.Σ.), Φ. Πέτσας, *ΑΔ 25* (1970), Χρονικά, 349.

2. Για τους αστραγάλους γενικά βλ. Τσάκος, ό.π., 358, όπου και σχετική βιβλιογραφία, και Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 180. Για τη σημασία τους ειδικότερα βλ. R. Hampe, *ΑΔ 1976*, 197 κ.ε. Πρβλ. επίσης Brunenau, ό.π., 526 κ.ε., και Kurtz-Boardman, ό.π., 208-9.

3. Βλ. Kurtz-Boardman, ό.π., 165 και 207. Επίσης Παπαποστόλου, ό.π., *ΑΔ 32* (1977) 287 κ.ε. για νεκρικά κοσμήματα και 388 ειδικά για το νόημα των στεφανίων με τη σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. και Παντεράλης, ό.π., 166.

4. Βλ. F. W. Walbank, *Μακεδονία*, Αθήνα 1982, 166.

5. Για δανάκες γενικά βλ. Kurtz-Boardman, ό.π., 165, 211, 363, και Παπα-

Στο σημείο αυτό θα πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι η εγγενής δυσκολία χαρακτηρισμού των κτερισμάτων ενός τάφου ως νεκρικών ή όχι, συμβολικών κ.λ.¹, γίνεται ουσιαστικά ανυπέρβλητη στις περιπτώσεις που προηγήθηκε σύληση και επομένως ανεπανόρθωτη αλλοίωση της εικόνας της συγκεκριμένης ταφής.

Σε γενικές πάντως γραμμές και αναλογικά πάντα με τα γνωστά ταφικά σύνολα της ίδιας περίπου εποχής², μπορούμε να πούμε ότι τα ευρήματα του τάφου της Χαριλάου είναι τόσο προσωπικά αντικείμενα των νεκρών (όπλα, σπηρούνια, στλεγγίδες για τους άνδρες, κοσμήματα και πυξίδες με ψιμύθια για τις γυναίκες), όσο και αντικείμενα της καθημερινής ζωής που όμως, ως ταφικά δώρα, αποκτούν πια νεκρικό χαρακτήρα με συμβολικές, συχνά, προεκτάσεις (λύχνος, αστράγαλοι, ειδώλια). Άλλα πάλι πιθανόν να σχετίζονται και με κάποια τελετουργία (μυροδοχεία, αλάβαστρα, ίσως η οينوχόη και τα σκυφίδια) και γενικά με τα ταφικά έθιμα της εποχής (δανάκες).

Τον τελευταίο κρίκο στην αλυσίδα από τα ανασκαφικά δεδομένα και τη μελέτη των αντικειμένων του τάφου συμπλήρωσε η ανθρωπολογική εξέταση των σκελετών με στοιχεία απαραίτητα για τον καθορισμό του αριθμού και φύλου των νεκρών³.

Έτσι, από την εξέταση των οστών που βρέθηκαν επάνω στη σαρκοφάγο Α, αλλά και διάσπαρτα στο εσωτερικό του τάφου, προέκυψε ότι ανήκαν σε τρία τουλάχιστον ενήλικα άτομα, δύο άνδρες και μία—μάλλον—γυναίκα, ενώ ένας μικρός αριθμός προέρχεται πιθανότατα από την καύση ενός ακόμη νεκρού (-ής).

Στη σχετική έκθεση επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι οι δύο άνδρες, μεσήλικας ο ένας και πιο νέος ο άλλος, αρκετά ψηλοί για την εποχή (γύρω στο 1,70 με 1,75 μ.) και με ορισμένα κοινά στοιχεία στη δομή των σκελετών τους, ήταν πιθανότατα συγγενείς πρώτου βαθμού. Η τελείως αποσπασματική διατήρηση του τρίτου σκελετού και των υπολειμμάτων της καύσης δεν επέτρεψε την εξαγωγή άλλων συμπερασμάτων.

Η εξέταση τέλος του αποσπασμένου σκελετού της σαρκοφάγου Γ

ποστόλου, ό.π., 323, με τη σχετική βιβλιογραφία, καθώς και 298-9, όπου συγκεντρώνεται η παλιότερη βιβλιογραφία σχετικά με τα γοργόνεια.

1. Για το θέμα βλ. BrunEAU, ό.π., 523 κ.ε., Kurtz - Boardman, ό.π., 201 κ.ε., Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., 176 κ.ε., και Παπαποστόλου, ό.π., 335 κ.ε.

2. Πρβλ. ενδεικτικά Δρούγου - Τουράτσογλου, ό.π., 176 κ.ε.

3. Η από 12.4.85 σχετική έκθεση του Dr. J. Musgrave βρίσκεται στο αρχείο της ΙΣΤ' Εφορείας.

επιβεβαίωσε ότι ανήκε σε μία νεαρή κοπέλα (με πιθανό ύψος γύρω στο 1,40 μ.).

Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό κυρίως με τη διαδοχική κατασκευή των κλινών και τη θέση ορισμένων από τα κτερίσματα διαμορφώνουν την εξής εικόνα για τη σειρά των ταφών:

1. ταφή α' άνδρα στο εσωτερικό της σαρκοφάγου Α, πιθανότατα επάνω σε ξύλινο φορείο.

2. ταφή β' άνδρα (στενού συγγενή του α') στην επιφάνεια της σαρκοφάγου Α.

3. ταφή, μάλλον γυναικεία, στο εσωτερικό της σαρκοφάγου Β.

4. ταφή γυναικεία, στο εσωτερικό της σαρκοφάγου Γ, επίσης επάνω σε ξύλινο φορείο (σχ. 1).

5. καύση, ίσως και πάλι γυναικεία, που σχετίζεται πιθανότατα με το χάρη πυράς στην κορυφή της κλίμακας και που τα υπολείμματά της τοποθετήθηκαν στην επιφάνεια της σαρκοφάγου Α¹.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι και μόνο η χαρακτηριστική διαμόρφωση του εσωτερικού του τάφου αρκούσε για την ένταξή του στην κατηγορία των οικογενειακών. Ανάλογες υποθέσεις στηριγμένες στις πολλές, όχι σύγχρονες ταφές, σε προσθήκη μεταγενεστέρων κατασκευών ή ακόμη σε αναγραφή ονομάτων μελών της ίδιας οικογένειας, έχουν βέβαια διατυπωθεί για πολλούς από τους μακεδονικούς τάφους, καθώς και για λαξευτούς με παρόμοια χαρακτηριστικά². Είναι όμως η πρώτη φορά που τα σχετικά αρχαιολογικά πορίσματα επιβεβαιώνονται κι από τα ανθρωπολογικά δεδομένα.

Συνοψίζοντας λοιπόν καταλήγουμε ότι πρόκειται για ένα μνημείο που, από το β' τουλάχιστον τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. μέχρι και τις αρχές του 2ου, χρησιμοποιεσε για τις διαδοχικές ταφές των μελών μιας εύπορης, κατά τα φαινόμενα, οικογένειας ανώτερης τάξης.

Και αν θέλαμε να προχωρήσουμε τις υποθέσεις παραπέρα, θα μπορούσαμε να θυμηθούμε την ιδιόρρυθμη οργάνωση της μακεδονικής κοινωνίας

1. Παράλληλη παρουσία ενταφιασμών και καύσεων δεν είναι ασυνήθιστη για την εποχή, βλ. Kurtz - Boardman, ό.π., 163. Πρβλ. ενδεικτικά παρόμοια εναπόθεση των νεκρών στο σύγχρονο λαξευτό τάφο Καλλιθέας Βέροιας, Κ. Τζαναβάρη, «Μακεδονικά» 23 (1983) 271-2 και στο λίγο νεότερο λαξευτό τάφο Δ' της Πέλλας, Α. Χρυσόστομου, «Μακεδονικά» 23 (1983) 195.

2. Βλ. Παντερμαλής, ό.π., 175, σημ. 2, Gossel, ό.π., 30 κ.ε., Δρούγου Τουράτσογλου, ό.π., 108 κ.ε., και Τσάκος, ό.π., 408. Πρβλ. και τις περιπτώσεις της προηγούμενης σημ. 1.

με το σημαντικό ρόλο των πλουσίων γαιοκτημόνων-«εταίρων» που, ως έμπιστοι του θρόνου, στελέχωναν ουσιαστικά το βασιλικό ιππικό.

Η άποψη αυτή την κοινωνική θέση της οικογένειας θα έδινε και μία πιθανή εξήγηση για την υπολογίσιμη απόσταση που φαίνεται να χωρίζει το μνημείο από την ελληνιστική Θεσσαλονίκη. Η περιοχή που βρέθηκε, γύρω στα 4 χλμ. ΝΑ των τειχών, μπορεί βέβαια να ενταχθεί στην ευρύτερη ζώνη του εκτεταμένου Ανατολικού νεκροταφείου της πόλης μαζί με τους τάφους του Συντριβανίου και του Μαιευτηρίου. Ανεξάρτητα όμως από αυτό, όπως και από την πιθανή σχέση του με κάποια αρχαία οδική αρτηρία¹, ο τάφος θα μπορούσε να έχει κτισθεί μέσα στα όρια μιας ιδιωτικής κτηματικής περιοχής².

Μια άλλη πάλι δυνατότητα είναι να σχετίζεται με κάποιον από τους προϋπάρχοντες οικισμούς που πήραν μέρος στο συνοικισμό της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο, το 316/5 π.Χ. Η άποψη αυτή ουσιαστικά δεν αντίκειται στην προηγούμενη, αν μάλιστα σκεφθούμε ότι πολλά από τα πολίσματα, όπως μαρτυρείται, συνέχισαν να ακμάζουν και μετά την ίδρυση της Θεσσαλονίκης, μέχρι τουλάχιστον το 2ο αι. π.Χ.³. Επιπλέον, το γεγονός ότι λιγότερο από 500 μ. Ν. του μνημείου, στο χώρο των κεραμοποιείων «Αλ-λατίνη», είχαν αποκαλυφθεί το 1965 κιβωτιόσχημοι τάφοι του 4ου αι. π.Χ.⁴, επιτρέπει να υποθέσουμε πως ίσως υπάρχει κάποιος οικισμός στην ευρύτερη περιοχή· η σημαντική όμως αλλοίωση του περιβάλλοντος από την οικοδομική δραστηριότητα έχει μέχρι στιγμής αποτρέψει τον εντοπισμό του.

Από κάποιο κτίριο του οικισμού αυτού (μια στοά π.χ.) θα μπορούσαν να προέρχονται οι κίνες της οροφής του τάφου, χωρίς βέβαια να αποκλείεται και η δυνατότητα να προέρχονται από ένα μεμονωμένο κτίριο—ίσως μία έπαυλη.

1. Για το θέμα βλ. ενδεικτικά Παντερμαλής, ό.π., 150, σημ. 1, Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., 107, και Τσάκος, ό.π., 416.

2. Βλ. Kurtz-Boardman, ό.π., 274. Πρβλ. επίσης την περίπτωση των ελληνιστικών τάφων της Πάτρας, Ι. Α. Παπαποστόλου, ΑΔ 32 (1977), Μελέται, 285, και ΑΔ 33 (1978), Μελέτες, 382.

3. Βλ. ενδεικτικά Κ. Ρωμαίος, «Μακεδονικά» 1 (1940) 1-7, και Α. Βακαλόπουλος, Ιστορία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983³, 20-21.

4. Βλ. Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 21(1966), Χρονικά, 340.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

1. Σαρκοφάγος Α

α. Στο εσωτερικό

ΑΕ 9772 (πίν. 4α, β). Μυροδοχείο ακέραιο. Ύψ. 0,127 μ. Διάμ. β. 0,022 μ. Διάμ. χ. 0,029 μ. Πόδι ευρύ με βάση δισκώμορφη, σώμα ευρύ στην κοιλιά. Λαίμος κωνικός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πηλός τεφρός, επίχρισμα τεφρό. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες γραπτές ταινίες κοκκινωπές και ίχνη από υπόλευκες. Πρβλ. I. Metzger, *Eretria II* (1969) 66, VII, αρ. 3, πίν. 43 (πρώιμος 3ος αι. π.Χ.).

ΑΕ 9807. Κομμάτια σιδερένιων στλεγγίδων. Διαβρωμένα. Δεν συνανήκουν. α. Τμήμα λαβής μικρής στλεγγίδας. Σωζ. μήκ. 0,025 μ. Πλ. 0,007. Πάχ. 0,003 μ. β. 3 τμήματα λεπίδων. Μέγ. σωζ. μήκ. 0,045 μ. Μέγ. πλάτ. 0,025 μ.

β. Στην επιφάνεια

ΑΕ 9766 (πίν. 4α, α). Άωτο σκυφίδιο. Συγκολλημένο. Ύψ. 0,035 μ. Διάμ. β. 0,040 μ. Διάμ. χ. 0,068 μ. Βάση δακτυλίσχημη με μικρή μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κάτω επιφάνειας. Σώμα βαθύ με χείλος που στρέφεται έντονα προς τα μέσα. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρισμα μελανό. Πρβλ. G. R. Edwards, *Corinth VII₂* (1975) 32, αρ. 52, πίν. 44 (γύρω στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9778. Τμήματα μυροδοχείου. Συγκολλημένα μερικά. Διάμ. β. 0,026 μ. Διάμ. χ. 0,028 μ. Όπως το ΑΕ 9772. Πηλός κοκκινωπός, επίχρισμα τεφρό. Στην κοιλιά, τον ώμο και τη βάση του λαιμού γραπτές ταινίες λευκές, κοκκινωπές και βαθυκόκκινες.

ΑΕ 9800. Τμήμα αγγείου από αλάβαστρο. Σώζεται μέρος του λαιμού και το χείλος. Ιχνη καύσης. Ύψ. 0,020 μ. Διάμ. χ. 0,025 μ.

ΑΕ 9795. Ασημένια λαβή αγγείου (σινοχοΐσκης) Μήκ. 0,035 μ. Πλ. 0,005 μ. Πάχ. 0,003 μ.

ΑΕ 9791 α, β. Χάλκινοι περνιστήρες ιπποσκευής. Πολύ διαβρωμένοι. Σχήμα τοξωτό με κερατοειδή προεξοχή. Σπασμένοι, ιδιαίτερα ο β. Μήκ. προεξοχής 0,017 μ. Άνοιγμα τόξου, α. 0,055 μ., β. 0,028 μ. Βλ. C. Carapanos, *Dodone et ses ruines*, Paris 1878, σελ. 96, πίν. 52,2, και P. Perdrizet, *Fouilles de Delphes V*, Paris 1908, 118, εικ. 432, αριθ. 630.

ΑΕ 9805. Τμήμα σιδερένιας λεπίδας. Διαβρωμένο. Μήκ. 0,078 μ. Πλ. 0,022 μ.

ΑΕ 9806. Τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας. Διαβρωμένα. α. Τμήμα της λαβής. Μήκ. σωζ. 0,107 μ. Πλ. 0,013 μ. Πάχ. 0,004 μ. β. Τμήμα της λεπίδας. Μήκ. σωζ. 0,056 μ. Πλ. 0,028 μ.

ΑΕΝ 463. Χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου, πολύ φθαρμένο. Βλ. SNG, *Cor.* αρ. 11 48 (μετά το 306 π.Χ.).

2. Σαρκοφάγος Β

α. Στο εσωτερικό

ΑΕ 9773. Μυροδοχείο ακέραιο. Ύψ. 0,125 μ. Διάμ. β. 0,023 μ. Διάμ. χ. 0,028 μ. Όπως το ΑΕ 9772. Ταινίες μελανές και ίχνη υπόλευκων και κοκκινωπών.

β. Στην επιφάνεια

ΑΕ 9784 (πίν. 4β, β). Οξυπύθμενος αμφορέας. Συγκολλημένος και αρκετά συμπληρωμένος. Ύψ. 0,92 μ. Διάμ. β. 0,06 μ. Διάμ. χ. 0,11 μ. Σώμα κωνικό, ώμος τονισμένος, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Λαβές κυλινδρικές. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Βλ. V. Grace, *Amphoras and the ancient wine trade* (1979), εικ. 47 (χιώτικος, αρχές 3ου αι. π.Χ.). Πρβλ. και V. Grace et M. Savvatianou-Petropoulakou, *Délos XXVII* (1970) 359 κ.ε.

3. Σαρκοφάγος Γ'

ΑΕ 9769 (πίν. 5α, α). Αμφορίσκος ακέραιος. Ύψ. 0,155 μ. Διάμ. β. 0,028 μ. Διάμ. χ. 0,030 μ. Όπως το μυροδοχείο ΑΕ 9772. Στους ώμους σύμφυτες οριζόντιες ταινιωτές λαβές. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα τεφρό. Στον ώμο και την κοιλιά γραπτές καστανοκόκκινες και λευκές ταινίες. Πρβλ. U. Knigge, *Keramikeis IX* (1976) 159 αρ. 358. 1-3 πίν. 67 (τέλη 4ου αι. π.Χ. ή λίγο αργότερα) και Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., Π. 1260, 41 πίν. 16.

ΑΕ 9770. Μυροδοχείο σχεδόν ακέραιο. Λείπει μικρό τμήμα του χείλους. Ύψ. 0,135 μ. Διάμ. β. 0,023 μ. Διάμ. χ. 0,028 μ. Όπως το ΑΕ 9772 με ψηλότερο πόδι. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα μελανότεφρο. Ταινίες γραπτές, πορτοκαλόχρωμες και λευκές. Πρβλ. και *Eretria II* 66, VII αρ. 4, πίν. 43 (α' μισό 3ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9771 (πίν. 5α, γ). Μυροδοχείο ακέραιο. Ύψ. 0,105 μ. Διάμ. β. 0,021 μ. Διάμ. χ. 0,027 μ. Όπως τα προηγούμενα ΑΕ 9772, 9773. Πηλός τεφροκίτρινος. Ταινίες γραπτές, πορτοκαλόχρωμες και υπόλευκες. Βλ. C. Vatin κ.ά., *Médeon de Phocide V* (1976) 68, αρ. 115. 4, εικ. 123-4 (γύρω στα 300 π.Χ.).

ΑΕ 9780 (πίν. 5β, γ). Μικρή πυξίδα με το πόμα της. Κακώσεις στον περίγυρο του σώματος. Η βάση τελείως φθαρμένη. Σώμα: Ύψ. 0,043 μ. Διάμ. χ. 0,051 μ. Πώμα: Ύψ. 0,047 μ. Διάμ. χ. 0,061 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, γάνωμα κόκκινο ως μελανό, απολεπισμένο. Σώμα με κυλινδρικό τοίχωμα και πυθμένας οριζόντιος εσωτερικά. Στενός σχετικά περίγυρος διακρίνει τον πυθμένα από το τοίχωμα. Πώμα κυλινδρικό με ασπιδόμορφο βόλο και στενό περίγυρο. Στο κέντρο του βόλου κυκλικό αβαθές κοίλωμα περιβάλλεται από ουόκεντρη αύλακα. Γύρω από την αύλακα αναπτύσσονται, διατεταγμένα περίπου σε δύο ομόκεντρους κύκλους, σχηματισμένα φύλλα κισσού από επίβετο διάλυμα πηλού και χαρακτό μίσχο (διακόσμηση της κατηγορίας «Δυτικής Κλιτύος»). Την περιφέρεια του βόλου παρακολουθεί χαρακτή ρηχή αυλάκωση. Βλ. τις πυξίδες ΑΕ 9779 και 9782-9783.

ΑΕ 9781 (πίν. 5β, δ). Σώμα μικρής πυξίδας. Συγκολλημένη, λείπουν μικρά τμήματα από το τοίχωμά της. Ύψ. 0,047 μ. Διάμ. χ. 0,040 μ. Διάμ. β. 0,030 μ. Πηλός ωχρό-καστανοκίτρινος, γάνωμα μελανό στο εσωτερικό του αγγείου και στην περιφέρεια του περιγύρου. Σώμα με κυλινδρικό τοίχωμα που συγκλίνει ελαφρά στο επάνω μέρος, αβαθής πυθμένας και μικρή δακτυλίσχημη βάση. Στο εσωτερικό βρέθηκε αρκετή ποσότητα κοσμητικού υλικού. Για το σχήμα πρβλ. ΑΔ 33 (1978), Χρονικά, 133, πίν. 45α (από Λαμία, τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9787 (πίν. 6α). Όρθια γυναικεία μορφή. Μικρές συμπληρώσεις στο αριστερό χέρι και στο σώμα. Ύψ. 0,24 μ. Διαστάσεις «βάσης» 0,075 × 0,051 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια. Το ειδώλιο εσωτερικά κενό, το κεφάλι συμπαγές. Στο αδιαμόρφωτο πίσω τμήμα, στο ύψος της πλάτης, ελλειψοειδής οπή εξαερισμού (0,05 × 0,035 μ.). Η μορφή στηρίζει το βάρος της στο αριστερό πόδι

και σύρει ελαφρά το δεξί προς τα πίσω, γέρνοντας το κεφάλι λίγο προς τα δεξιά. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση, ενώ το αριστερό προβάλλεται προς τα εμπρός. Φορά χιτώνα με βαριές πτυχές και ιμάτιο που τυλίγει το σώμα και καλύπτει τελείως τα χέρια πέφτοντας χαλαρά μέχρι κάτω από τα γόνατα. Το μαλλιά χωρίζονται στη μέση και μαζεύονται προς τα πίσω. Φορά χαμηλό διάδημα και ενότια. Πρβλ. Mollard-Besques II (1963) πίν. 117 c, d (μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9788 (πίν. 6β). Αλάβαστρο. Αρκετά φθαρμένο. Ύψ. 0,17 μ. Διάμ. χ. 0,034 μ. Διάμ. β. 0,022 μ. Λαίμος κοντός, χεῖλος με πλατύ περίγυρο. Βάση τριμερής, αρκετά φθαρμένη. Μεταξύ αυτής και του σώματος παρεμβάλλονται βαθμιδωτά δύο πλαστικοί δακτυλιωτοί δίσκοι. Πρβλ. περίπου M. Jatta, RM 29 (1914) 116, πίν. 16,5, από Κανόζα (αρχαίο Κανύσιον) Κ. Ιταλίας.

ΑΕ 9792. Δύο ασημένια στελέχη, αδιάγνωστα. α. Επίμηκες. Μήκ. 0,06 μ. Πλ. 0,006 μ. Πάχ. 0,002 μ. β. Σε σχήμα Γ. Μήκ. 0,02 μ. Πλ. 0,006 μ. Πάχ. 0,002 μ.

ΑΕ 9793 (πίν. 7α, α). Ασημένια περόνη. Μήκ. 0,10 μ. Στέλεχος επίμηκες με οξύ άκρο και κεφαλή σε σχήμα σχηματοποιημένης κουκουράρας. Πρβλ. Στ. Δρούγου-Γ. Τευράτσουλου, ό.π., M 952,70, πίν. 45.

ΑΕ 9794. 3 ασημένια ελάσματα, πάχ. 0,001 μ. α. Ελαφρά κυρτό. Μήκ. 0,05 μ. Πλ. 0,024 μ. β. Επίπεδο. Μήκ. 0,039 μ. Πλ. 0,015 μ. γ. Επίπεδο. Μήκ. 0,029 μ. Πλ. 0,014 μ.

ΑΕ 9797. Οστείνη κυλινδρική χάνδρα. Ύψ. 0,012 μ. Διάμ. 0,017 μ. Δύο αβαθείς χαραζεις στην περιφέρεια των δύο άκρων.

ΑΕ 9798 (πίν. 7α, γ). Οστείνο κουταλάκι. Σπασμένο στο άκρο της λαβής και στο σώμα. Μήκ. 0,068 μ. Πλ. 0,023 μ. Μήκ. λαβής 0,04 μ. Σώμα ελαφρά κοίλο, πιθανά ελλειψοειδές. Λαβή περιτεχνη με συνεχείς και επάλληλες χαραζεις. Το άκρο της λογχόχημο, με λοξότμητες επιφάνειες με πλάγιες χαραζεις. Πρβλ. W. Deonna, Délos XVIII (1938) 230, πίν. 603, και G. R. Davidson, Corinth XII (1952) πίν. 84, αρ. 1392-5.

ΑΕ 9799 β, γ. Δύο φυστικοί αστράγαλοι. Πρβλ. ενδεικτικά Δρούγου-Τουράτσο-γού, ό.π., πίν. 16.

ΑΕ 9801. α. Χάλκινο δισκάριο, κοίλο στο κέντρο. Διάμ. 0,01 μ. β. Χάλκινοι κρίκοι, επτά. Διάμ. 0,01 μ., πάχος ελάσματος 0,001 μ.

4. Από την επίχωση του εσωτερικού του τάφου

ΑΕ 9762 (πίν. 7β, β). Οινοχόη. Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Ύψ. 0,22 μ. Διάμ. β. 0,069 μ. Διάμ. χ. 0,085 μ. Πλάτος λαβής 0,019 μ. Πηλός καστανοκίτρινος με ρίκα. Χωρίς επίχρισμα. Βάση δισκόμορφη, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Λαίμος κυλινδρικός, χεῖλος εξωστρεφές. Λαβή ταινιωτή. Πρβλ. H. A. Thompson, «Hesperia» 3 (1934) 324, εικ. 8, αρ. A53 (τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9763 (πίν. 7β, α). Μόνοτο αγγείο (αρυτήρας). Συγκολλημένο. Ύψ. 0,078 μ. Διάμ. χ. 0,057 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος με επίχρισμα κοκκινωπό, φθαρμένο. Σώμα σφαιρικό, συμπιεσμένο, χωρίς βάση, με συνεχές περίγραμμα. Λαίμος με ελαφρά κοίλο περίγραμμα και χεῖλος οριζόντιο, εξωστρεφές. Λαβή ταινιωτή. Πρβλ. ΑΕ (1955) 45, εικ. 21.

ΑΕ 9764 (πίν. 8α, β). Δίωτο σκυφίδιο. Συγκολλημένο. Λείπει μεγάλο τμήμα του χεῖλους και η μία λαβή. Ύψ. 0,039 μ. Διάμ. β. 0,043 μ. Διάμ. χ. 0,092 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Γάνωμα κοκκινωπό. Βάση δακτυλίσχημη, σώμα κολουροκωνικό, πλατύ κάθετο χεῖλος. Λαβή ταινιωτή, σε οξεία γωνία. Αβαθές χάραγμα στην εξωτερική

επιφάνεια του χείλους. Για το σχήμα της λαβής πρβλ. τα σκυφίδια από Ρόδο, ΑΔ 33 (1978), Χρονικά, 397, πίν. 207 δ (α' μισό 3ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9765 (πίν. 8α, α). Άωτο σκυφίδιο. Συγκολλημένο. Ύψ. 0,050 μ. Διάμ. β. 0,045 μ. Διάμ. χ. 0,097 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Επίχρισμα μελανό, πολύ απολεπισμένο. Βάση δακτυλιόσχημη με μικρή μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κάτω επιφάνειας της. Σώμα βαθύ, χείλος εσωστρεφές. Πρβλ. Corinth VII₃, 32, αρ. 32, πίν. 44 (γύρω στο 250 π.Χ.).

ΑΕ 9767 (πίν. 8β, β). Λύχνος μονόμυξος, ακέραιος, αχρησιμοποίητος. Ύψ. 0,020 μ. Διάμ. β. 0,040 μ. Μήκ. 0,089 μ. Πλάτ. 0,062 μ. Πηλός καστανοκόκκινος, επίχρυσμα μελανό, λίγο απολεπισμένο. Βάση πλατιά δισκόμορφη, σώμαγωνιώδεις με επίπεδη επιφάνεια και μικρό κερατοειδές ωτίο στον ώμο. Σχετικά μικρή οπή πληρώσεως, διάμ. 0,021 μ. Βλ. περίπου I. Scheibler, Kerameikos XI (1976) αρ. 203, πίν. 36, 37 (μέχρι το 220 π.Χ.). Πρβλ. και τον τύπο 25 D Prime, R. H. Howland, Agora IV (1958) αρ. 354-5, πίν. 12, 39 (τέλη 4ου-αρχές 3ου π.Χ. αι.).

ΑΕ 9768 (πίν. 8β, α). Λύχνος μονόμυξος, αχρησιμοποίητος. Συγκολλημένος. Ύψ. 0,040 μ. Διάμ. β. 0,044 μ. Μήκ. 0,102 μ. Πλ. 0,080 μ. Πηλός κόκκινος, επίχρυσμα καστανό, λίγο απολεπισμένο. Βάση αρκετά ψηλή, δακτυλιόσχημη, σώμα πεπιεσμένο, μικρό κερατοειδές ωτίο στον ώμο. Σχετικά μικρή οπή πληρώσεως (διάμ. 0,020 μ.), με αυλάκωση γύρω της. Βλ. Agora IV, αρ. 406-414, πίν. 14, 41 (τύπος 29Α, τέλη 4ου-περίπου μέσα 3ου αι. π.Χ.), και O. Broneer, Corinth IV₂ (1930) αρ. 141, εικ. 69 (τύπος IX). Πρβλ. επίσης τα καρινωτά λυχνάρια από τη Ρόδο, D. M. Bailey, A Catalogue of the Lamps in the British Museum I, Oxford 1975, Q399-400, πίν. 80-81 (αρχή 3ου ή λίγο αργότερα).

ΑΕ 9774 (πίν. 5α, δ). Μυροδοχείο. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στην κοιλιά. Ύψ. 0,15 μ. Διάμ. β. 0,029 μ. Διάμ. χ. 0,030 μ. Σώμα ατρακτοειδές, πόδι ψηλό με βάση δισκόμορφη, βαθμιδωτή. Λαίμος ψηλός, κωνικός με λοξότμητο χείλος. Πηλός τεφρός. Υπόλευκη ταϊνία στην κοιλιά και τον ώμο. Πρβλ. Eretria II 66, VII αρ. 6, πίν. 43 (μέσα 3ου αι. π.Χ.), και Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., Π 1399-1400 (α' μισό 2ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9775 (πίν. 5α, στ). Μυροδοχείο. Συγκολλημένο στο λαιμό και συμπληρωμένο στο χείλος. Ύψ. 0,10 μ. Διάμ. β. 0,023 μ. Διάμ. χ. 0,026 μ. Όπως το ΑΕ 9774. Ίχνη υπόλευκων ταϊνιών στην κοιλιά και τον ώμο. Πρβλ. Kerameikos IX, 185, αρ. E 91-3, πίν. 96 (α' τέταρτο 3ου αι. π.Χ.), και Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., Π 1470-1 κ.ά. 70 πίν. 53.

ΑΕ 9779 (πίν. 5β, α). Πυξίδα με το πόμα της. Συγκολλημένη και αρκετά συμπληρωμένη. Σώμα: Ύψ. 0,090 μ. Διάμ. χ. 0,074 μ. Διάμ. β. 0,045 μ. Πώμα: Ύψ. 0,075 μ. Διάμ. χ. 0,095 μ. Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα μελανό, μεταλλικό. Σώμα με κυλινδρικό τοίχωμα που συγκλίνει ελαφρά στο επάνω μέρος, βαθύς πυθμένας και σχετικά μικρή δακτυλιόσχημη βάση. Περίγυρος πλατύς. Πώμα ευρύ με ελαφρά κοίλο περίγραμμα στο κυλινδρικό τοίχωμα και ασπιδόμορφο θόλο. Στο κέντρο του θόλου κυκλική ομφαλοειδής κοιλότητα που περιβάλλεται από πλαστικό δακτυλίδι και ρηχή αυλάκωση, γύρω από την οποία αναπτύσσεται ακτινωτά κόσμημα από λογχόσχημα φύλλα από επίθετο διάλυμα πηλού. Την περιφέρειαι του θόλου παρακολουθούν δύο επάλληλες αυλακώσεις, ενώ την επιφάνεια του περιγύρου κοσμούν αντίστοιχα φύλλα. Την επιφάνεια του πόματος κοσμούν δύο χαρακτές οριζόντιες αυλακώσεις. Πρβλ. περίπου «Μακεδονικά» 23 (1983) 261, Π2492, σχ. 12, εικ. 18 (αρχή 2ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9782-9783 (πίν. 5β, β). Πυξίδα με το πόμα της. Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Σώμα: Ύψ. 0,090 μ. Διάμ. β. 0,050 μ. Πώμα: Ύψ. 0,075 μ. Διάμ. β. 0,10 μ. Όπως

η ΑΕ 9779. Γύρω από την ομφαλοειδή κοιλότητα του θόλου αναπτύσσεται στεφάνι από χαρακτί βλαστόσπειρα και διαλυμένα φύλλα κισσού από επιθετο διάλυμα πηλού. Την περιφέρεια του θόλου παρακολουθεί ρηχή αυλάκωση και πλαστικό δακτυλίδι, ενώ την επιφάνεια του περιγύρου κοσμούν λογχόσχημα φύλλα. Πρβλ. Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., Π 1421,75, σχ. 28, πιν. 51. (β' τέταρτο 2ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9785 (πίν. 4β, α). Οξυθύμμενος αμφορέας. Συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ. 0,625 μ. Διάμ. β. 0,03 μ. Διάμ. χ. 0,11 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Σώμα αρκετά ευρύ, λαιμός όχι πολύ ψηλός με λοξότμητο χείλος, λαβές ταινιωτές,γωνιώδεις. Επάνω στη μία λαβή ορθογώνιο σφράγισμα με διπλό πέλεκυ και επιγραφή: ΘΑΣΙΩΝ ΝΕΟΜΑΝΔΡΟΣ. Για το σχήμα βλ. V. Grace, «Hesperia» 3 (1934) 202, εικ. 1.4. (3ος αι. π.Χ.). Για το όνομα, M. Debidour, BCH Suppl. V 312 (Hellénistique, date incertaine après 250 av. J-C.).

ΑΕ 9789. Τμήμα αλάβαστρου. Πολύ φθαρμένο. Σώζεται μόνο το κάτω μέρος του σώματος, ύψ. 0,11 μ.

ΑΕ 9790 α, β, (πίν. 7α, β). Χάλκινοι πτερινστήρες ιπποσκευής. Όπως οι ΑΕ 9791, καλύτερα διατηρημένοι. Μήκ. προεξοχής 0,021 μ. Άνοιγμα τόξου, α. 0,048 μ., β. 0,046 μ. Πάχ. 0,003 μ.

ΑΕ 9796 (πίν. 7α, δ). Χρυσή δανάκη. Διάμ. 0,013 μ. Πάχ. 0,001 μ. Στο κέντρο έκτυπη κεφαλή Μέδουσας. Περιβάλλεται από έκτυπη χάραξη. Πρόστυπες στιγμές στην περιφέρεια. Πρβλ. τη χρυσή δανάκη από ελληνιστικό τάφο της οδού Μελενίκου (Θεσσαλονίκης) με γοργόνειο και μονογράφημα Αντίγονου, ΑΔ 25 (1970), Χρονικά, 352.

ΑΕ 9799α. Φυσικός αστράγαλος.

ΑΕ 9802. Πήλινα επιχρυσωμένα σφαιρίδια. α. 2 με διάμ. 0,008 μ. β. 44 με διάμ. 0,005-0,006 μ.

ΑΕ 9803. Χάλκινα επιχρυσωμένα στελέχη, υπολείμματα στεφανιού. α. 14 σπειροειδείς μίσχοι. β. 11 κυλινδρικά στελέχη, μήκ. 0,012-0,014 μ. γ. 1 έλασμα σε σχήμα κάλυκα και υπολείμματα από παρόμοια.

ΑΕ 9804 (πίν. 2α). Σιδερένιο έλασμα, πλαίσιο του μανδάλου. Συγκολλημένο. Μήκ. 0,202 μ. Πλ. 0,92 μ. Πάχ. 0,002-0,003 μ. Ορθογώνιο έλασμα πολύ διαβρωμένο με στενόμακρη οπή στο κέντρο. Στη μία γωνία σώζεται καρφί με κομβίοςχημη κεφαλή, ενώ στην απέναντι γωνία μόνο η οπή για το καρφί.

ΑΕ 9808. Κομμάτια σιδερένιων στλεγγίδων. Διαβρωμένα. Δεν συνανήκουν. α. Τμήμα λαβής. Σωζ. μήκ. 0,045 μ. Πλ. 0,008 μ. Πάχ. 0,002 μ. β. 4 τμήματα λεπίδων. Μέγ. σωζ. μήκ. 0,045 μ. Μέγ. πλ. 0,025 μ.

ΑΕ 9809. Τμήμα αδιαγνώστου μακρόστενου σιδερένιου αντικειμένου. Σωζ. μήκ. 0,055 μ. Πλ. 0,017 μ.-0,020 μ.

ΑΕ 9810. Σιδερένια καρφία διαφόρων μεγεθών και σχημάτων. α. 10 σχ. Γ, μέγ. σωζ. μήκ. 0,04 μ. β. 12 με πλατιά κεφαλή, διάμ. 0,018-0,013 μ.

5. Αγγεία έξω από τον τάφο

α. Από την πυρά στην κορυφή της κλίμακας

ΑΕ 9776 (πίν. 5α, ε). Μυροδοχείο αέραιο. Ύψ. 0,12 μ. Διάμ. β. 0,023 μ. Διάμ. χ. 0,025 μ. Σώμα ατρακτοειδές, πόδι σχετικά ψηλό με επίπεδη δισκόμορφη βάση. Λαιμός κυλινδρικός με λοξότμητο χείλος. Πηλός γκρίζος. Πρβλ. Δρούγου-Τουράτσογλου, ό.π., Π 1248,35, πίν. 10 (μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

ΑΕ 9777. Μυροδοχείο. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο χείλος και βάση. Ύψ. σωζ. 0,115 μ. Διάμ. βάσης 0,024 μ. Όπως το ΑΕ 9776. Ίχνη από υπόλευκη ταινία στη βάση του λαιμού και σκουρότερες γκρίζες στο σώμα.

ΑΕ 9810 γ. 4 σιδερένια καρφιά, σχ. Γ. Μέγ. σωζ. μήκ. 0,045 μ. Πάχ. 0,005 μ.

β. Από την επίχωση στην αριστερή παρειά της κλίμακας

ΑΕ 9786 (πίν. 8γ). Πινάκιο ακέραιο. Ύψ. 0,044 μ. Διάμ. β. 0,080 μ. Διάμ. χ. 0,205 μ. Πηλός πορτοκαλ όχρωμος, γάνωμα μελανό εσωτερικά. Βάση δακτυλιωτή. Στο κέντρο του πυθμένα κυκλική κοιλότητα (διάμ. 0,043 μ.) οριζόμενη από ομόκεντρη αυλάκωση. Χείλος καμπύλο που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω· αβαθής αυλάκωση στην περιφέρειά του. Πρβλ. Corinth VII₃, 40, αρ. 129, πίν. 4 και 45 (τέλος 3ου αι. π.Χ.).

ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΤΛΩΝΙΤΗ

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1986

SUMMARY

Maria Tsimbidou-Avloniti, A new Macedonian Tomb in Thessaloniki.

In the autumn of 1983 a new Macedonian tomb was brought to light in Thessaloniki, during excavations for laying the foundations at a building site in the area of Charilaou.

It is a one chamber building made of porous stone, coated with whitish mortar. It has an architectural simple facade but a completely unusual arch, wholly constructed by drums of Doric columns in second use. Steps, carved in the natural rocky ground, lead to the doorway which was shut off by three boulders, while from the inside it would shut by a wooden door.

The grave, which was already looted in the antiquity, has interior dimensions $3,15 \times 3,33$ m. The space of the chamber is nearly all taken up by three funerary bed-sarcophagus built by porous stone in the shape of Π . The sarcophagus at the right (A) was constructed first. On its long side are shown in relief the cross-beams and the two feet of the bed.

This monument was probably a family vault: at least four persons were buried successively there, however the plunderers' intervention who scattered the bones and burial objects, makes difficult the identification of the burials and objects. In the interior though of the sarcophagus at the left (Γ) have been found remains of the wooden stretcher where the body had been laid.

The grave must have been constructed at the first half of the 3rd cent. B.C. but has been used at least until early in the 2nd cent. B.C., as shown also by the burial objects that have been saved: simple clay vases, mostly unguentaria but also lamps, pyxides, two amphorae a female figurine, alabasters, a coin and other small objects.